

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
MEDICINOS FAKULTETAS**

Baigiamasis darbas

**Lietuvos paauglių žinios ir požiūris į lytinę sveikatą
Sexual Health Knowledge and Attitudes among Adolescents in Lithuania**

Studentas/ė (vardas, pavardė), grupė: **Monika Zdancevičiūtė** VI kursas, 17 gr.

Katedra/ Klinika kurioje ruošiamas ir ginamas darbas **Klinikinės medicinos instituto
Akušerijos ir ginekologijos klinika**

Darbo vadovas

Prof. dr. Žana Bumbulienė
(pedagoginis vardas, mokslo laipsnis, vardas, pavardė)

Katedros arba Klinikos vadovas

Prof. dr. Diana Ramašauskaitė
(pedagoginis vardas, mokslo laipsnis, vardas, pavardė)

2022-05-18

Studento elektroninio pašto adresas – monika.zdanceviciute@mf.stud.vu.lt

SANTRAUKA

Naujausioje mokslo literatūroje išskiriamos skirtingos lyties tapatumo, lytinės orientacijos sąvokos, o bręstantiems paaugliams ypač būdingos lyties tapatumo paieškos, paauglių nėštumai, gimdymai bei abortai, lytiškai plintančios infekcijos tebeišlieka opia visuomenės problema. Šio pilotinio tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos paauglių žinias ir požiūrį į lytinę sveikatą. Remiantis CHAT (Chicago Healthy Adolescents and Teens) programos klausimynu bei Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) seksualinės ir reprodukcinės sveikatos programos klausimynu išversta ir adaptuota anoniminė anketinė apklausa, skirta 14-19 m. Lietuvos moksleiviams. Kvietimas dalyvauti pilotiniame tyrime 2 kartus išsiųstas 136 Lietuvos mokykloms: dalyvauti tyrime atsisakė – 8, 112 mokyklų neatsakė. Analizuoti 16 mokyklų, sutikusių dalyvauti tyrime, mokinių duomenys (n=430). Darbe gauti duomenys apie paauglių lyties tapatumą, lytinę orientaciją bei žinios apie lytinę sveikatą palyginti su užsienio literatūros duomenimis. Lietuvoje seksualinėms mažumoms save priskiria apie 13 % paauglių, 3,8 % nurodo nesantys tikri dėl savo lyties tapatumo, 2,6 % - translyčiai. Įvertinus pilotiniame tyrime gautus rezultatus ir mokslo literatūros duomenis stebimas didėjantis seksualinėms mažumoms save priskiriančių paauglių dažnis (ypač išreikštas merginų grupėje), kuris galimai yra susijęs su besikeičiančiu, liberalesniu visuomenės požiūriu. Nors paaugliai daugiausia informacijos randa internete, jiems vis dar trūksta pagrįstos ir teisingos informacijos lytinės sveikatos klausimais, ypač apie užsikrėtimo LPI būdus ir efektyvias apsaugos priemones. Lietuvoje reikšminga paauglių dalis yra pradėjusi lytinį gyvenimą. Lietuvoje ir svetur stebimas liberalesnis paauglių požiūris į lytinius santykius iki vestuvių, „nekaltybę“, stebimos panašios lytinio elgesio normos, taikomos vaikinams ir merginoms.

SUMMARY

There is a great variety of different definitions of sexual identity and sexual orientation in recent scientific literature. Questioning their sexual identity is exceptionally relevant amongst teenagers. In addition, teenage pregnancy, giving birth, abortions and sexually transmitted infections remain relevant problems for the society. The aim of this pilot study was to evaluate Lithuanian students' knowledge and attitude towards sexual health. The questionnaire for 14-19 years old Lithuanian adolescents was translated and adopted from CHAT (Chicago Healthy Adolescents and Teens) programme and World Health Organization Sexual and Reproductive Health Programme questionnaires. The invitation to take part in the study was sent to 136 schools in Lithuania twice: 8 schools refused to participate, 112 schools didn't respond to the invitation. The data for the survey (n=430) was collected from 16 schools, which agreed to

participate in the study. The main findings (covering sexual identity and sexual orientation of teenagers) in our study were compared with similar data from foreign countries. 13 % of Lithuanian adolescents are sexual minority, 3,8 % are questioning their sexual identity, 2,6 % are transgender. Taking into consideration both the results from our study and findings from other studies, there is a tendency of more teenagers (especially among girls) considering themselves as sexual minority, which may be due to more liberal public approach. Although internet remains the main source of information on sexual health, adolescents still lack valid and truthful information, especially on modes of transmission and effective prevention of sexually transmitted infections. A significant part of Lithuanian teenagers has already started their sexual life. More permissive attitude towards sexual intercourse before marriage, “virginity” is being observed both in Lithuania and abroad, there are similar sexual behaviour standards applied for boys and girls.

Raktažodžiai: paaugliai, lyties tapatumas, lytinė orientacija, lytinė sveikata

Key words: teenagers, gender identity, sexual orientation, sexual health.

ĮVADAS

Svarbios sąvokos:

Biologinė lytis (ang. *sex*) – žmogaus biologiniai ypatumai, leidžiantys jį priskirti moteriškajai arba vyriškajai lyčiai. [1]

Lytiškumas (ang. *sexuality*) – vienas iš pagrindinių žmogaus gyvenimo aspektų, apimantis jo biologinę lytį, socialinę lytį (ang. *gender*), lytinę orientaciją, erotiškumą, lytinį pasitenkinimą, intymumą ir dauginimąsi. [2]

Lytinė sveikata (ang. *sexual health*) – fizinė, emocinė, protinė ir socialinė gerovė lytiškumo kontekste. [2]

Lytiškumo ugdymas (ang. *sexuality education*) – amžiui pritaikytas, kultūriškai aktualus požiūris į mokymą apie lytinius ir romantinius santykius, teikiant mokslinę, faktinę, nesmerkiančią informaciją. [3]

Lytiškumo ugdymo poreikis: 2002 m. PSO apibrėžė seksualines žmogaus teises, kuriose įvardijamos: teisė ieškoti ir gauti informaciją, susijusią su lytiškumu, teisė į lytinį švietimą, teisė savarankiškai pasirinkti partnerį, teisė nuspręsti dėl lytinio aktyvumo, teisė į lytinius santykius bei santuoką abipusiu sutarimu, teisė siekti patenkinančio, saugaus ir malonaus lytinio gyvenimo. [2] Lytinio švietimo svarba taip pat atsispindi Jungtinių Tautų Vaiko teisių

Konvencijoje – vaiko teisė į informaciją minima 19 straipsnyje, kuriame nurodoma pareiga suteikti vaikui informaciją siekiant, be visa kita, apsaugoti nuo lytinio išnaudojimo. [4]

Diskutuojant apie lytiškumo ugdymo svarbą turime suprasti, jog visi žmonės gimsta kaip seksualios būtybės ir turi tam tikru būdu išvystyti savo seksualinį potencialą. [5] Nuo pat ankstyvosios vaikystės kiekvienam vaikui kyla įvairūs su lytiškumu susiję klausimai, pvz., „Kaip atsiranda vaikai?“ ar „Kodėl žmonės bučiuojasi?“. Paauglių amžiaus grupėje klausimai tampa sudėtingesni, tampa aktualūs ne tik kūno anatomijos ypatumai, tačiau vertybiniai ar moralės klausimai, susiję su lytiškumu. Jaunuoliai, jausdamiesi nepatogiai, negalėdami kalbėtis lytiškumo temomis su tėvais, informacijos ima ieškoti kituose šaltiniuose, pvz., internete. [5] Deja, nemaža dalis informacijos lytiškumo tema yra iškreipta, nesubalansuota, nerealistiška ir dažnai žeminanti, ypač merginas (pvz., pornografija). [5]

Tarp jaunuolių vis dažnėjantis ne tik romantinių santykių užmezgimas, bet ir lytiniai santykiai prieš santuoką taip pat lemia didėjančią lytinio švietimo poreikį. [5] Lytiškumo ugdymas palaipsniui suteikia vaikams ir jaunuoliams informacijos ir įgūdžių, padeda formuoti vertybinei sistemai, kuri padeda jiems suprasti ir priimti savo lytiškumą, megzti saugius santykius ir prisiimti atsakomybę už jų pačių ir kitų asmenų lytinę sveikatą ir gerovę. [5]

Lytinio švietimo istorija: pastaraisiais dešimtmečiais vykstantys procesai (globalizacija, skirtingas kultūros ir religines tradicijas turinčių bendruomenių migracija, sparti informacijos sklaida internetu, kitomis ryšio priemonėmis) neišvengiamai lemia besikeičiantį žmonių požiūrį į pagrindines vertybes, švietimą, sveikatos sampratą. Lytinis švietimas prasidėjo Švedijoje, 1955 m. šį mokomąjį dalyką paskelbus privalomuoju visose valstybinėse mokyklose. [5] XX a. 7-8 dešimtmečiais augo dėmesys seksualiniam vaikų ir jaunuolių išnaudojimui, keitėsi požiūris į žmogaus seksualumą bei jaunų žmonių lytinio elgesio ypatumus, asmens lytinė sveikata tapo viešų diskusijų objektu. [5] Atsiradus pirmosioms kontraceptinėms tabletėms 1960 m. [6], aprašius pirmuosius ŽIV/AIDS protrūkius 1980-aisiais, legalizavus aborto atlikimą, daugelyje Vakarų Europos valstybių atsirado pirmosios lytinio švietimo mokykloje užuomazgos. [5] Tačiau centrinėse ir Rytų Europos valstybėse lytinis švietimas atsirado vėliau, sugriuvus komunizmo politinei sistemai. Iki tol Sovietų Sąjungos valstybėse būdavo vykdomos „pasiruošimo santuokai ir šeimai“ iniciatyvos, kurios teigė, jog lytiniai santykiai galimi tik po santuokos. Toks požiūris lėmė 20-30 m. vėluojančią šiuolaikinio lytinio švietimo pradžią Lietuvoje ir kitose po-sovietinėse valstybėse.

Lietuvoje 2016 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Švietimo ir Mokslo ministro įsakymu „Dėl sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo“

patvirtinta Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendroji programa (toliau programa). Programoje nurodomas lytiškumo ugdymo tikslas - „savo prigimtinio lytinio tapatumo suvokimas, atsakingas lytinis elgesys, reiškiantis gebėjimą valingai ir motyvuotai pasirinkti sau ir kitam asmeniui saugiausią (fizinę ir psichinę prasme) lytinį elgesį, apimančią pagarbą sau ir kitam asmeniui, rizikingo lytinio elgesio pasekmių suvokimą.“

Iš istorinės perspektyvos lytinio švietimo programas būtų galima suskirstyti į tris tipus [5]:

1. Programos, orientuotos į susilaikymą nuo lytinių santykių (pvz., „kaip pasakyti ne?“)
2. Programos, apimančios ne tik susilaikymą nuo lytinių santykių, bet taip pat atkreipiančios dėmesį į kontracepciją ir saugią lytinių santykių praktiką
3. Programos, ne tik įtraukiančios antrojo tipo temas, bet ir vertinančios lytiškumą iš platesnės perspektyvos, apimančios asmenybės ir seksualumo vystymąsi – tai „holistinis lytiškumo ugdymas“.

XX a. pabaigoje Europoje dažniau būdavo vykdomos pirmojo ar antrojo tipo lytinio švietimo programos, siekiant apsaugoti jaunuolius nuo nepageidaujamo nėštumo ar lytiškai plintančių infekcijų. [5] Tačiau šiuolaikiniame pasaulyje, ypač vakarų Europos valstybėse į lytiškumo ugdymą žvelgiama plačiau, dėmesį atkreipiant į individualų asmenybės vystymąsi per lytiškumo prizmę.

Lytiškumo ugdymo gairės: remiantis PSO gairėmis, lytiškumo ugdymas turėtų prasidėti nuo pat gimimo ir būti orientuotas į vaiko amžių bei vystymosi lygmenį. [5] Pavyzdžiui, ketverių metų vaikui paklausus „Kaip atsiranda vaikai?“, atsakymas „iš mamytės pilvo“ būtų tinkamas pagal amžių ir seksualinės raidos lygį. Tačiau gana dažnai išgirstamas atsakymas „Tu dar per mažas domėtis tokiomis temomis“ nėra sektinas lytiškumo ugdymo pavyzdys. [5]

Augdami vaikai ir paaugliai palaipsniui kaupia žinias ir įgyja tam tikrą požiūrį, vertybes, įgūdžius, susijusius su žmogaus kūnu, intymiais santykiais ir seksualumu. [5] Savaime suprantama, kad ankstyvoje vaikystėje daugiausia informacijos apie lytiškumą vaikui suteikia tėvai. Tačiau paaugliai, kuriems būdinga stiprėjanti nepriklausomybė nuo tėvų, ieškodami informacijos naudojami įvairiais šaltiniais, kuriuos būtų galima skirstyti į „formaliuosius“ (mokytojai, psichologai, socialiniai darbuotojai, gydytojai, kiti sveikatos priežiūros specialistai) ir „neformaliuosius“ (tėvai, draugai, interneto tinklapiai) šaltinius. [5]

Svarbu paminėti, jog „formalusis“ švietimas yra labiau orientuotas į potencialių problemų išvengimą ir sprendimą (pvz., nepageidaujamas nėštumas ir lytiškai plintančios infekcijos). [5] Tačiau toks požiūris į lytinę vaikų ir paauglių sveikatą ne visada atitinka jiems rūpimus klausimus, paauglių interesus ar poreikius. [5] Lytiškumo ugdymas – tai ne tik faktai apie

dauginimasi ir apsaugą nuo lytiškai plintančių infekcijų. [5] Svarbu tai, jog kalbėjimas lytinio ugdymo ir švietimo temomis neskatina paauglių noro nei anksti lytiškai santykiuoti, nei turėti kuo daugiau lytinių partnerių, o nenoras apie tai kalbėtis skatina atsirasti su ankstyvu lytiniu gyvenimu susijusias komplikacijas. [7]

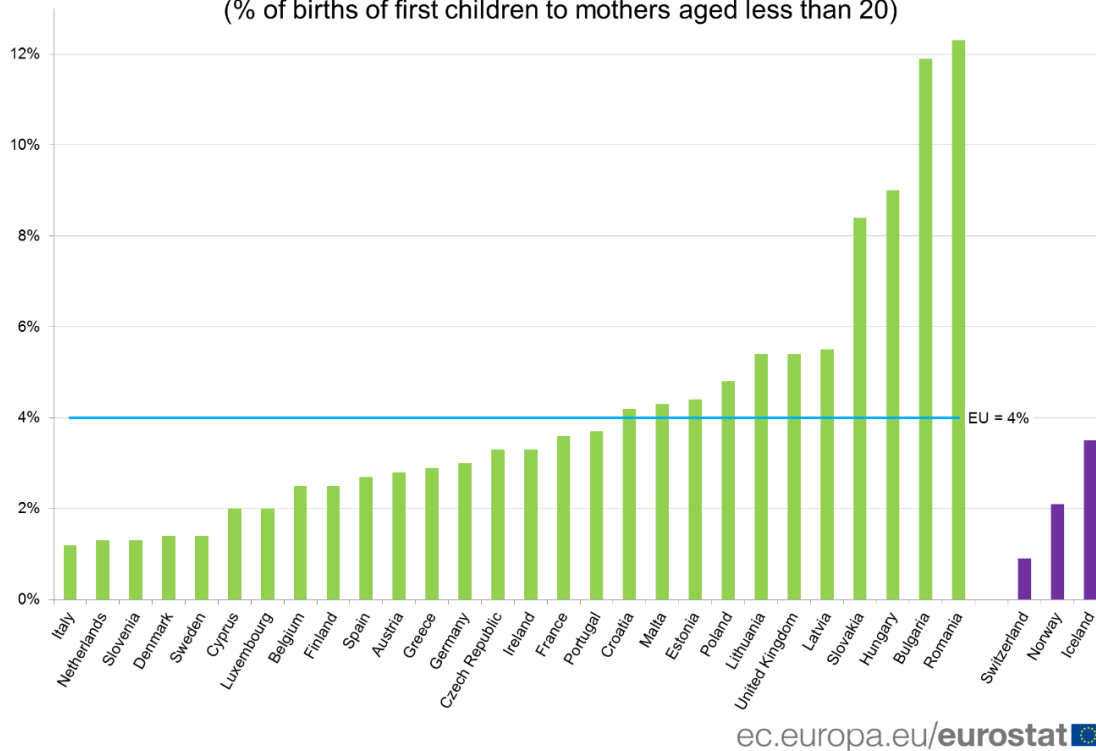
Taigi, vaikams ir paaugliams yra svarbus abipusis – ir „formalusis“, ir „neformalusis“ lytinis švietimas, ne prieštaraujantys, o papildantys vienas kitą. Viena vertus, jiems reikalinga mylinti ir palaikanti aplinka formuojantis lyties tapatumui, kita vertus, taip pat reikalingi specifiniai įgūdžiai ir žinios, įgyjami „formaliojo“ lytiškumo ugdymo metu.

Paauglių nėštumai, gimdymai bei abortai pasaulyje ir Lietuvoje: paauglių nėštumas – tai visame pasaulyje opi problema, paliečianti ir išsivysčiusias, ir besivystančias valstybes. [8], [9] Paauglių tėvystė yra pripažinta viena opiausių sveikatos ir socialinių problemų pietų Afrikoje, kur registruojamas didžiausias paauglių nėštumų dažnis pasaulyje. [10] Europoje paauglių nėštumų dažnis mažėja nuo 2001 m., tačiau ši tendencija nėra tolygi skirtinguose Europos regionuose: valstybėse, kuriose lytinės sveikatos priežiūros paslaugos paaugliams yra ribotos ar sunkiau pasiekiamos, stebimas didesnis paauglių gimdymų ir nėštumų bei mažesnis abortų dažnis lyginant su valstybėmis, kurios siūlo paslaugas, apimančias visas jaunimo lytinės sveikatos priežiūros sritis. [11] Jungtinėse Amerikos valstijose nuo 1991 m. 15-19 m. merginų amžiaus grupėje stebimas nėštumų skaičiaus mažėjimas: 2019 m. registruoti 16,7 nėštumo atvejai 1,000 merginų, lyginant su 118 nėštumo atvejų 1,000 merginų XX a. paskutiniame dešimtmetyje. [12], [13]

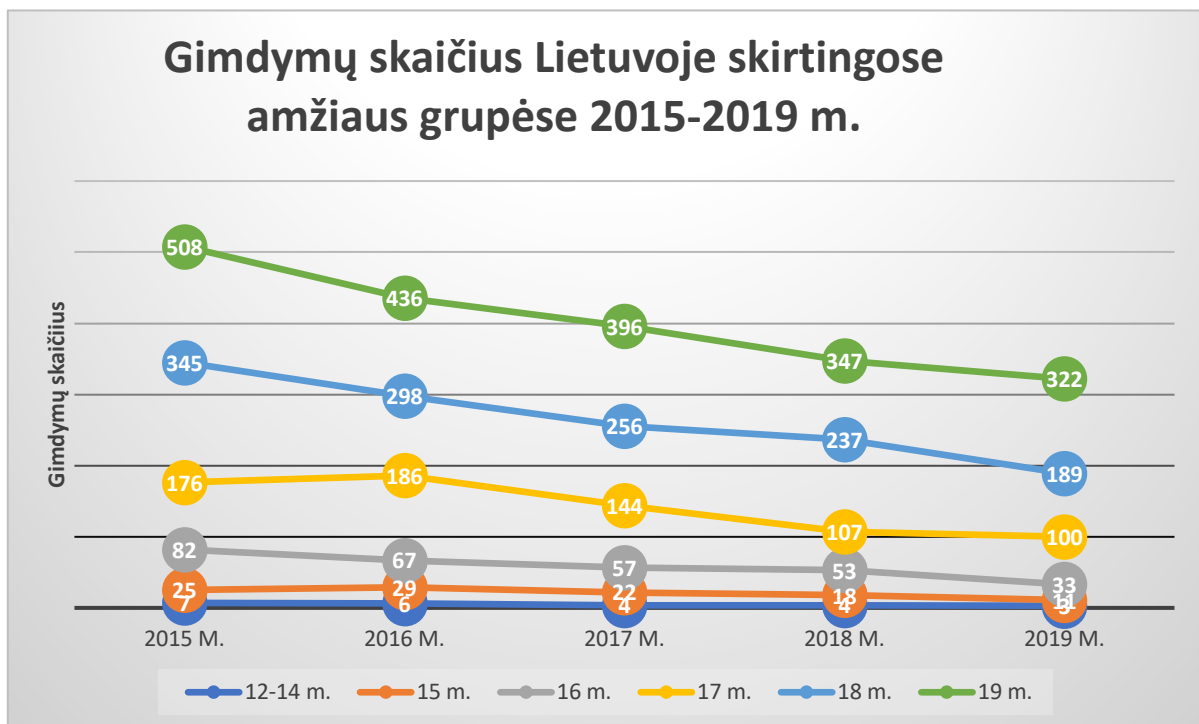
Vis dėlto pasaulyje kasmet 15-19 m. merginų amžiaus grupėje registruojama apie 16 mln. gimdymų, jaunesnių nei 15 m. – 2 mln. gimdymų. [14] Svarbu paminėti, jog gimdymas yra pagrindinė jaunų merginų (15-19 m.) mirties priežastis visame pasaulyje. [15] Europoje 2015 m. didžiausias pirmą kartą gimdančių paauglių procentas nustatytas Rumunijoje (12,3 % iš visų pirmakarčių) ir Bulgarijoje (11,9 %), Lietuvoje ir JK – šiek tiek didesnis nei ES vidurkis – 5,4% (1 pav.). [16]

Vertinant paauglių gimdymų skaičių pagal amžių 2015-2019 m. Lietuvoje 16-19 m. paauglių amžiaus grupėse taip pat stebimas mažėjantis gimdymų skaičius (2 pav.) [17]

Proportion of teenage mothers, 2015 (% of births of first children to mothers aged less than 20)

1 pav. Gimdymų procentinė dalis pirmą kartą gimdančioms motinoms, jaunesnėms nei 20 m., Europos Sąjungoje [16]

2 pav. Gimdymų skaičius Lietuvoje 2015-2019 m. pagal amžių. [17]

Remiantis Higienos instituto Sveikatos informacijos centro 2015-2019 m. Ataskaitomis apie abortus Nr. 17 (<https://www.hi.lt/lt/lrsis.html>), galima teigti, jog pastaraisiais metais stebima ir abortų dažnio mažėjimo tendencija: 2015 m. Lietuvoje jaunesnių nei 18 m. paauglių amžiaus grupėje registruota 120 abortų (iš jų dirbtiniai abortai: 89), 2016 m. – 89/68, 2017 m. – 83/52, 2018 m. – 80/57, 2019 m. – 90/60, 2020 m. – 44 dirbtiniai abortai. [18]–[23] 18-19 m. amžiaus grupėje stebimas didesnis abortų skaičius: 2015 m. – 336/230, 2016 m. – 247/182, 2017 m. – 246/175, 2018 m. – 173/126, 2019 m. 185/142. [18]–[22]

Paauglių lyties tapatumo, lytinės orientacijos paieškos pasaulyje: mokslo literatūroje jau prieš tris dešimtmečius atkreiptas dėmesys į paauglių lytinės orientacijos ypatumus: 1992 m. Remafedi ir bendraautorių atliktame tyrime 1.1% paauglių nurodė homoseksualią arba biseksualią savo lytinę orientaciją, tačiau 4.5 % apklaustųjų teigė, jog stipriausią lytinį potraukį jautė tos pačios lyties asmenims. [24] Ilgainiui stebimas didėjantis seksualinėms mažumoms save priskiriančių paauglių dažnis: 1999 m. JAV, Massachusetts valstijoje atliktame tyrime 2.5 % jaunuolių įvardijo save kaip gėjus, lesbietes ar biseksualius asmenis. [25] 2003 m. atliktoje „British Columbian Adolescent Health Survey“ studijoje (n=289767 moksleiviai) 1.5% vaikinių ir 3 % merginų nurodė biseksualią, daugiausia homoseksualią arba 100 % homoseksualią savo lytinę orientaciją. [26] 2005 m. atliktame tyrime 5 % 13-18 m. paauglių identifikavo save kaip lesbietes, gėjus ar biseksualius. [27] 2009 m. 7,3 % paauglių JAV priskyrė save lytinėms mažumoms [28], 2013 m. stebėtas mažesnis paauglių, priskiriančių save lytinėms mažumoms, dažnis: 2,5 % vaikinių ir 4,9 % merginų. [29] 2015 m. JAV 8 % paauglių nurodė homoseksualią arba biseksualią orientaciją, 3,2 % nurodė nesantys tikri dėl savo lytinės orientacijos [30], 2017 m. – 10 % ir 4,3 % atitinkamai. [28] Šiuolaikiniame pasaulyje paaugliams tenka susidurti su daugybe iššūkių: kūno pokyčiais, identiteto paieškomis, gana dažnai stipriai išreikštu lytiniu potraukiu. [31] Bręstantiems paaugliams taip pat ypač būdingos lyties tapatumo paieškos: net iki 40 % merginų ir 10 % vaikinių būdingi lyties tapatumo ir lytinės orientacijos svyravimai paauglystėje. [32], [33] Vis dėlto duomenų apie Lietuvos paauglių lyties tapatumo bei lytinės orientacijos įvairovę nėra.

DARBO TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Tikslas: įvertinti Lietuvos paauglių žinias ir požiūrį į lytinę sveikatą.

Uždaviniai:

1. įvertinti paauglių lyties tapatumo ir lytinio potraukio ypatumus;
2. įvertinti lytinės sveikatos problemų (neplanuoto nėštumo, lytiškai plintančių infekcijų) aktualumą paaugliams ir žinias apie LPI perdavimo būdus ir apsaugojimą nuo jų, galimus apvaisinimo būdus ir apsaugos nuo nepageidaujamo nėštumo priemones;
3. pateikti populiariausius informacijos apie lytinę sveikatą šaltinius paauglių amžiaus grupėje, įvertinti tėvų ir gydytojų vaidmenį paaugliui sprendžiant lytinės sveikatos problemas;
4. pateikti paauglių nuomonę apie „skubiąją“ kontracepciją, hormoninės kontracepcijos kompensavimo projektą Lietuvoje;
5. apžvelgti paauglių seksualinę patirtį, požiūrį į romantinius santykius, „nekaltybę“, santuoką.

TIRIAMIEJI IR METODAI

2021 m. rugsėjo mėn. remiantis CHAT (Chicago Healthy Adolescents and Teens) programos klausimynu bei Pasaulio sveikatos organizacijos seksualinės ir reprodukcinės sveikatos programos klausimynu (autorius – Johl Cleeland) „Illustrative questionnaire for interview-surveys with young people“, atsižvelgiant į šio darbo tikslą ir uždavinius, išversta ir adaptuota anoniminė anketinė apklausa, skirta 14-19 m. Lietuvos moksleiviams. Anketą sudaro uždaro ir atviro tipo klausimai: 68 uždaro tipo klausimai su vienu pasirinkimo variantu, 6 – su keliais galimais pasirinkimo variantais, bei 4 atviro tipo klausimai. Anketoje, siekiant išvengti klaidingos atsakymų interpretacijos, paaiškinta translyčio asmens sąvoka. Apklausa patalpinta Google Forms platformoje. Kvietimas dalyvauti pilotiniame tyrime el. paštu išsiųstas Lietuvos gimnazijoms, vidurinėms bei pagrindinėms mokykloms. Mokyklai sutikus, pilotinio tyrimo aprašymas ir sutikimo forma bei nuoroda į elektroninę anketą išsiųsta mokyklos administracijai, o ši informaciją pateikė respondentams ir jų tėvams el. dienyne. Tikslinė tyrimo grupė: 14-19 m. amžiaus paaugliai, todėl apklausa pateikta 8-12 klasių moksleiviams. Duomenys: apklausoje pateikti atviro, pusiau uždaro ir uždaro tipo klausimai, paliekant respondentams galimybę neatsakyti į pateiktus klausimus.

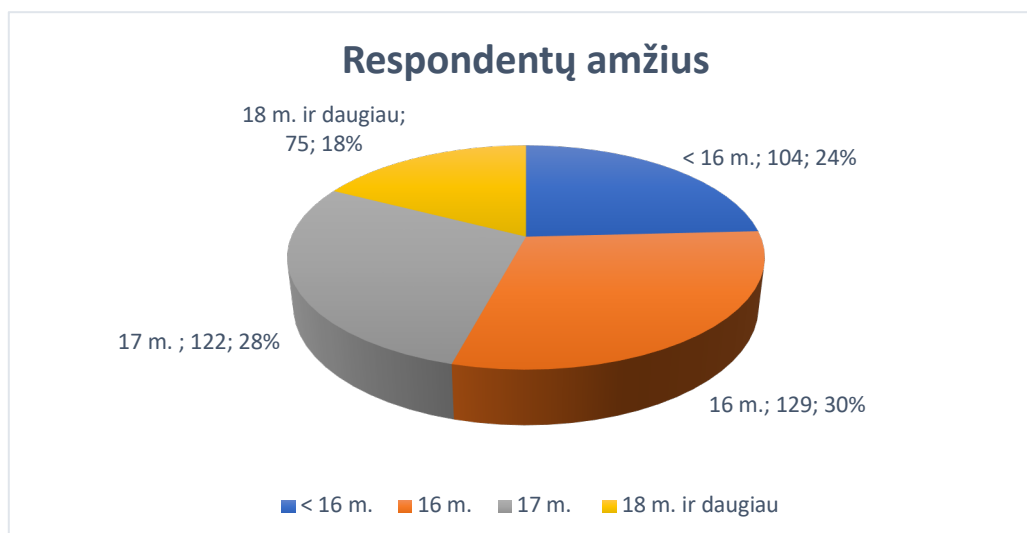
Apklausos duomenys analizuoti naudojant iOS Numbers, OpenEpi programas. Kokybiniai duomenys palyginti taikant chi-kvadrato testą, duomenys vertinti kaip statistiškai patikimi, kai gauta $p < 0,05$.

2022 m. sausį-vasarį PubMed duomenų bazėje atlikta mokslo straipsnių paieška. Pagal raktažodžius „teenage, sexual orientation, sexual identity, sexual health“ PubMed duomenų bazėje rastos 1828 publikacijos, pritaikius atrankos kriterijus (straipsnis anglų kalba, tyrimo arba metaanalizės imtis – ne mažesnė nei 200, tiriamųjų amžius – nuo 14 iki 19 m.) pilnai perskaityti ir išanalizuoti 50 straipsnių, siekiant įvertinti kitų šalių paauglių lyties tapatumą ir lytinį potraukį, žinias ir požiūrį į lytinę sveikatą. Daugiau nei pusė į aptarimą įtrauktų literatūros šaltinių publikuoti pastarąjį dešimtmetį (2013-2022 m.).

REZULTATAI

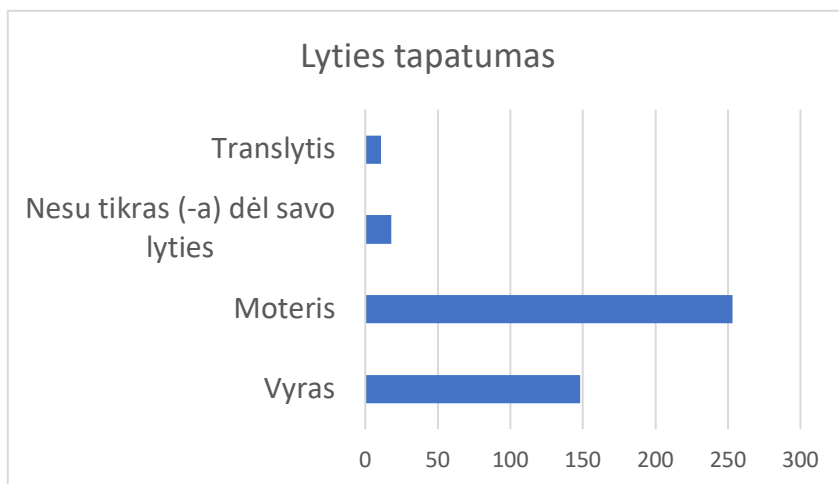
Kvietimas dalyvauti apklausoje išsiųstas elektroniniu paštu 136 Lietuvos gimnazijoms, vidurinėms bei pagrindinėms mokykloms. Laiške taip pat nurodytas pageidavimas informuoti ir apie atsisakymą dalyvauti tyrime. Laiškas išsiųstas mokyklų el. svetainėse nurodytiems kontaktams: mokyklos direktoriui, pavaduotojams, raštinei. Stebint itin mažą mokyklų aktyvumą atsakant į kvietimą, kvietimas dalyvauti tyrime išsiųstas pakartotinai. Į kvietimą atsakė 24 mokyklos, iš jų dalyvauti tyrime atsisakė – 8 (5,9 %), likusios 112 mokyklų (82,3 %) neatsakė. Analizuoti 16 mokyklų (11,8 %) (7 mokyklos Vilniuje, 3 – Kaune, 2 – Šiauliuose, 2 – Alytuje, 1 – Klaipėdoje, 1 – Marijampolėje), sutikusių dalyvauti tyrime, mokinių duomenys (n=430).

Pagal amžių apklaustieji suskirstyti į keturias grupes: 24,2 % (n=104) jaunesni nei 16 m., 30 % (n=129) – 16 m., 28,4 % (n=122) – 17 m., 17,4 % (n=75) – 18 m. ir daugiau (3 pav.)

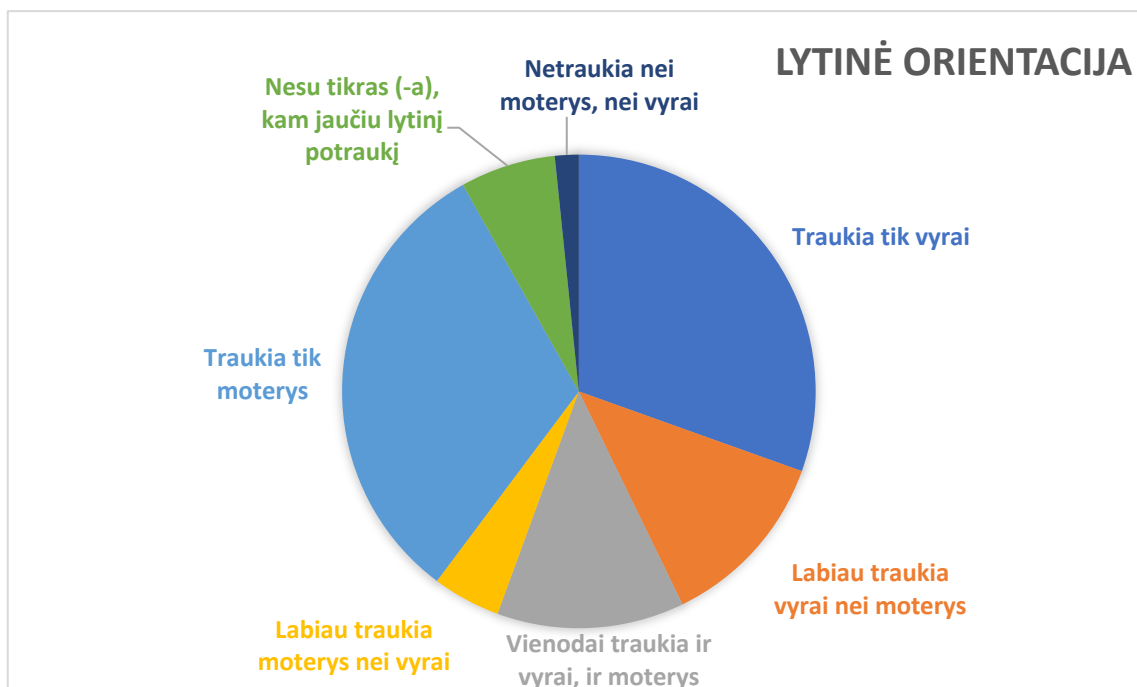
3 pav. Respondentų amžius

Pageidaujant apklausos dalyvių nurodyti savo lyties tapatumą, dauguma respondentų (58,8 % (n=253)) nurodė moteriškąją, 34,4 % (n=148) apklaustųjų – vyriškąją lytį, 4,2 % (n=18) nurodė nesantys tikri dėl savo lyties, 2,6 % (n=11) – translyčiai (4 pav.).

4 pav. Lyties tapatumas

Siekiant įvertinti paauglių lytinę orientaciją, apklaustieji turėjo pasirinkti vieną iš teiginių, kuris tiksliausiai apibūdintų jų lytinį potraukį: 31,6 % (n=136) respondentų nurodė, kad jaučia lytinį potraukį tik moterims, 30,5 % (n=131) – tik vyrams, 12,8 % (n=55) apklaustųjų teigė, jog vienodai traukia ir vyrai, ir moterys, 12,3 % (n=53) nurodė, kad labiau traukia vyrai nei moterys, 6,5 % (n=28) įvardijo nesantys tikri, kam jaučia lytinį potraukį, 4,7 % (n=20) nurodė, kad labiau traukia moterys nei vyrai, 1,6 % (n=7) respondentų netraukia nei moterys, nei vyrai. (5 pav.)

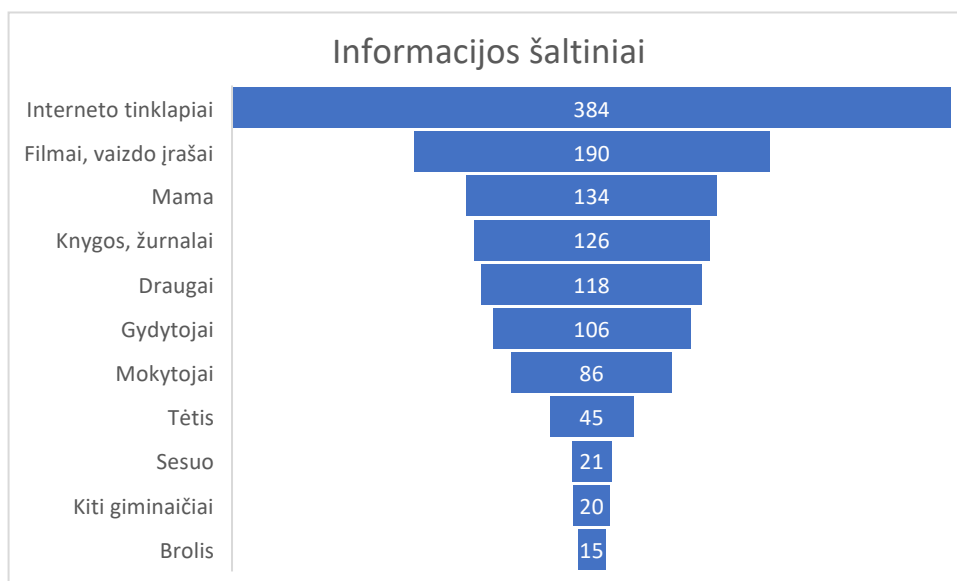
5 pav. Lytinė orientacija

Seksualinėms mažumoms save priskiria 13,2 % respondentų (n=57). Palyginus lytinės orientacijos pasirinkimus moteriškos ir vyriškos lyties respondentų grupėse nustatyta, jog moteriškos lyties respondentės statistiškai reikšmingai dažniau yra biseksualios ($\chi^2= 19,31$, p

<0,00001) lyginant su anketa pildžiusiais vaikiniais. Net 25 merginos (9,9 % respondenčių) nėra tikros, kam jaučia lytinį potraukį, vaikinų grupėje šio varianto nepasirinko nei vienas respondentas.

Lytinės sveikatos problemų aktualumas: anketoje paaugliai įvertino neplanuoto nėštumo, AIDS ir ŽIV bei kitų LPI aktualumą sau patiems ir bendraamžiams. Vertinant šių klausimų aktualumą apklaustiesiems bei jų bendraamžiams nustatyta, jog statistiškai reikšmingai daugiau apklaustųjų AIDS ir ŽIV vertina kaip labai svarbią problemą sau patiems nei bendraamžiams ($\chi^2=25,421$, $p<0,000001$). Statistiškai reikšmingai daugiau apklaustųjų mano, kad neplanuotas nėštumas yra svarbesnė problema jų bendraamžiams nei jiems patiems ($\chi^2=13,2551$, $p=0,000272$).

Žinios apie lytinę sveikatą: pagrindiniai informacijos apie lytinę sveikatą šaltiniai, kuriuos nurodo apklaustieji – tai interneto tinklapiai (89,3 %) filmai/vaizdo įrašai (44,2 %), mama (31,2 %), knygos/žurnalai (29,3 %), draugai (27 %) bei gydytojai (24,7 %) (6 pav.).

6 pav. Informacijos apie lytinę sveikatą šaltiniai

Paaugliams subjektyviai vertinant savo žinias apie lytinę sveikatą, apklaustieji statistiškai reikšmingai geriau vertina savo žinias apie apsaugą nuo nepageidaujamo nėštumo nei žinias apie LPI ($\chi^2=4,2676$, $p<0,00001$).

Žinios apie LPI: 65,6-80 % respondentų į uždaro tipo klausimus apie LPI atsakė teisingai, dauguma apklaustųjų nurodo teisingus užsikrėtimo LPI būdus: 90 % respondentų mano, kad LPI galima užsikrėsti užsiimant vaginaliniu seksu, 70,8 % - analiniu seksu, 60,5 % - oraliniu

seksu, 55,4 % - liečiantis lytiniams organams. Tačiau 46 % paauglių nežino, ar LPI gali sukelti tam tikras vėžio formas, 43,7 % nežino, ar galima išgydyti AIDS.

Į atviro tipo klausimą, kokie simptomai gali pasireikšti vyrui, užsikrėtusiam lytiškai plintančia infekcija atsakė 260 respondentų: 41,2 % nurodo nežinantys, 18 % įvardija varpos skausmą, diskomfortą, 17,7 % - lyties organų bėrimą, 16,2 % - niežulį, 5 % - šlapinimosi sutrikimus, 4,6 % - bendruosius simptomus (silpnumą, karščiavimą, galvos skausmą), 4,2 % - erekcijos sutrikimus ir impotenciją, 4 % - varpos formos pakitimus, 3,8 % - spermos spalvos ir kvapo pasikeitimą, tik 3 respondentai įvardija nevaisingumą, tiek pat nurodo, kad galima besimptomė LPI eiga.

Į klausimą apie simptomus, kurie pasireiškė LPI užsikrėtus moteriai, atsakė 267 respondentai: 39,7 % nurodo nežinantys, 21 % įvardija makšties perštėjimą, skausmą, 17,2 % - niežulį, 17,2 % - pakitusias makšties išskyras ir nemalonų kvapą, 15 % - lyties organų bėrimą, paraudimą, 8,2 % - bendruosius simptomus (silpnumą, karščiavimą, galvos skausmą, pykinimą/vėmimą), 5,6 % - neregulias menstruacijas, kraujavimą, 4,5 % - dubens, pilvo skausmą, po 11 respondentų įvardija skausmą šlapinantis ir nevaisingumą, 5 apklaustieji teigia, jog gali pasireikšti tie patys simptomai kaip vyrams, tik po 1 respondentą nurodo, kad gali nebūti simptomų ir kad LPI moterims gali sukelti vėžį.

Taip pat tik 51,1 % apklaustųjų nurodo, jog efektyviausia priemonė apsisaugoti nuo LPI yra prezervatyvas, likusieji respondentai kaip efektyviausią priemonę įvardija kontraceptines tabletes, pleistrą, susilaikymą nuo santykių vaisingomis dienomis, nutrauktą lytinį aktą. 10,4 % paauglių mano, jog efektyviausiai nuo LPI apsaugotų lytiniai santykiai tik su gerai pažįstamais žmonėmis. 13,5 % respondentų sutiko su teiginiu, jog „galima vienu metu mūvėti du prezervatyvus siekiant geresnės apsaugos“, 34,5 % nurodė nežinantys.

Žinios apie pastojimą ir apsaugą nuo nepageidaujamo nėštumo: 92,9 % apklaustųjų nurodo, kad moteris gali pastoti užsiimant vaginaliniais lytiniais santykiais, 25,9 % mano, jog partnerę galima apvaisinti liečiantis lytiniams organams, 14,7 % įvardija analinį seksą, 10,7 % - oralinį seksą, 2,1 % - bučiavimąsi, kaip galimus apvaisinimo būdus. Didžiausia dalis respondentų (36 %) mano, kad geriausia priemonė apsisaugoti nuo nepageidaujamo nėštumo yra barjerinė kontracepcija (pvz., prezervatyvai), 24,2 % - įvardija kontraceptines tabletes arba pleistrą, 18,9 % - hormoninę arba varinę spiralę, 7,7 % - susilaikymą nuo lytinių santykių vaisingomis dienomis, 2,9 % - nutrauktą lytinį aktą, 10,3 % - atsakė nežinantys.

Seksualinė patirtis: 48,5 % (n=204) respondentų yra turėję vaikiną/merginą, kuriam puoselėjo romantiškus jausmus. Penktadalis apklaustųjų (20,7 %, n=89) nurodo turėję penetracinius lytinius santykius. Respondentų paklausus, kokios apsaugos nuo nepageidaujamo nėštumo priemonės buvo naudojamos paskutinį kartą penetracinių lytinių santykių metu, dauguma nurodo naudoję prezervatyvą (68,5 %), 34,8 % respondentų nurodo nenaudoję jokių apsaugos priemonių arba nutraukę lytinį aktą prieš įvykstant ejakuliacijai, 23,6 % - naudoję sudėtines arba progestino kontraceptines tabletes. Jokių apsaugos priemonių nenaudoję respondentai įvardijo nenaudojimo priežastis:

- a) neplanavo užsiimti seksu;
- b) įprastai naudojantys apsaugos priemones, tik nenaudoję šį kartą;
- c) nemanė, kad galėtų pastoti;
- d) nurodė negalėję įsigyti apsaugos nuo nepageidaujamo nėštumo priemonių.

Požiūris į prezervatyvus:

Prezervatyvai yra viena dažniausiai naudojamų apsaugos nuo LPI ir nepageidaujamo nėštumo priemonių paauglių amžiaus grupėje. 82,5 % paauglių teigia, jog prezervatyvai yra efektyvi apsaugos nuo nėštumo priemonė, 50,7 % apklaustųjų mano, jog prezervatyvai efektyviai apsaugo ir nuo ŽIV/AIDS. Statistiškai reikšmingai nesiskyrė respondentų, sutinkančių su teiginiais, kad „vaikinas gali pasiūlyti naudoti prezervatyvą lytinių santykių metu“ (92,9 %), ir „mergina gali pasiūlyti naudoti prezervatyvą lytinių santykių metu“ (92,2 %), skaičius ($\chi^2=0.4325$, $p=0.805528$). Respondentų, nurodžiusių, kad prezervatyvai yra tinkama apsaugos nuo nepageidaujamo nėštumo ir LPI priemonė ir ilgalaikiams (74,8 %), ir trumpalaikiams (80 %) lytiniams santykiams, dalis statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($\chi^2=3.7901$, $p=0.150308$). 51,1 % respondentų teigia, kad nesigėdėtų įsigyti ar nešiotis su savimi prezervatyvų, 58,9 % mano, jog būtų nesunku kalbėtis apie prezervatyvo naudojimą su žmogumi, su kuriuo planuojama užsiimti lytiniais santykiais. Teigiamą paauglių požiūrį į prezervatyvų naudojimą iš dalies atspindi tai, jog 83,7 % apklaustųjų nesutinka su teiginiu „jei mergina siūlo lytiniam partneriui naudoti prezervatyvą, vadinasi nepasitiki juo“, taip pat 88,7 % prieštarauja teiginiui „jei neturi daug lytinių partnerių, nereikia naudoti prezervatyvų“.

Požiūris į hormoninę kontracepciją, skubiosios kontracepcijos (SK) priemones: 37,8 % paauglių mano, jog hormoninės kontracepcijos (tabletės, spiralė, pleistras) naudojimas gali sukelti nevaisingumą.

Atviro tipo klausime-klinikinėje situacijoje įvertintas paauglių požiūris ir žinios apie skubiąją kontracepciją. 46,5 % respondentų mano, jog galima įsigyti SK tabletes be gydytojo recepto, 41,9 % nurodo nežinantys, likusieji su šiuo teiginiu nesutinka. 26 % paauglių yra negirdėję apie SK, 24,4 % vertina SK neigiamai, tik 3,1 % - teigiamai. Reikšminga dalis respondentų argumentuodami savo nuomonę taip pat įvardija SK trūkumus: 20,5 % nurodo galimą šalutinį poveikį merginos sveikatai: 7 % mano, kad SK išbalansuoja merginos/moters menstruacinį ciklą, 6,2 % - kad SK gali sukelti nevaisingumą. Reikšminga dalis respondentų (17,7 %) teigia, jog nėra SK 100 % efektyvi priemonė nuo nepageidaujamo nėštumo, 9 % - kad SK negalima vartoti dažnai, tačiau tik 4,2 % nurodo, kad skubioji kontracepcija neapsaugo nuo LPI. 3,9 % apklaustųjų kaip SK trūkumą įvardija kainą.

Anoniminėje anketinėje apklausoje taip pat įvertinta paauglių nuomonė apie įstatymo projektą dėl hormoninių spiralių kompensavimo paauglėms. 21,9 % paauglių sutinka, kad tokia kompensacija paskatintų jų bendraamžius anksčiau pradėti lytinį gyvenimą, tačiau net 71,7 % apklaustųjų teigia priešingai, 1,8 % išsako neturintys nuomonės.

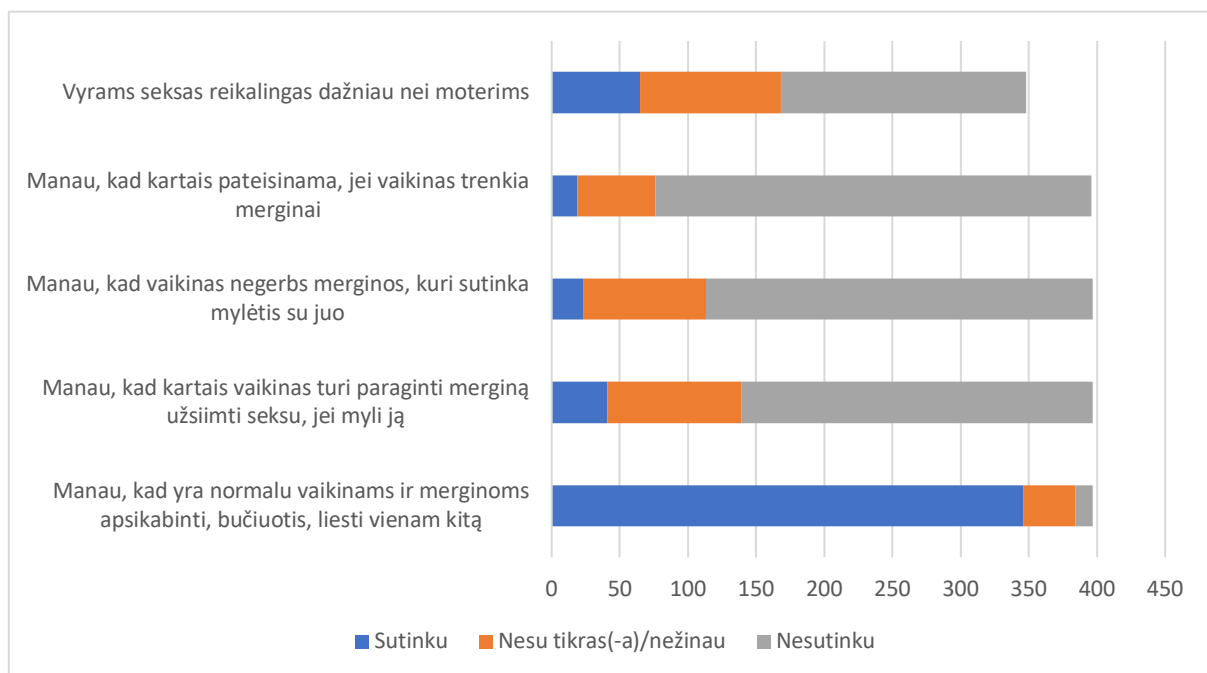
Komunikacija apie lytinės sveikatos problemas su tėvais: anketoje taip pat įvertinta paauglių motyvacija lytinės sveikatos klausimais kreiptis į tėvus/globėjus. Deja, net 56 % apklaustųjų nurodo nesikalbantys su tėvais apie lytinį brendimą, menstruacijas, seksą, apsaugą nuo LPI ar nepageidaujamo nėštumo, 52 % respondentų nurodo niekada nesikalbėję apie lytinius santykius su savo tėvais/globėjais. Dauguma paauglių (46,6 %) kalbėdamiesi lytinės sveikatos klausimais su tėvais/globėjais, jaučiasi nesaugiai ir nepatogiai, 38,3 % - iš dalies saugiai ir patogiai, tik 15,1 % - jaučiasi laisvai. Vis dėlto 44 % respondentų nurodo, kad jų gyvenime (be tėvų/globėjų) yra suaugęs asmuo, kuriuo gali visiškai pasitikėti ir kalbėtis „nepatogiomis temomis“, 36,5 % - kad tokio asmens nėra, 19,5 % - nežinantys. Dauguma apklaustųjų (52,6 %) taip pat teigia, jog dėl lytinės sveikatos problemų apsilankytų pas gydytoją ir/ar slaugytoją be tėvų sutikimo, 34,8 % nurodo nesantys tikri, 12,6 % į gydytoją be tėvų sutikimo nesikreiptų.

Kreipimasis į sveikatos priežiūros specialistus dėl lytinės sveikatos problemų: tik 12,2 % paauglių yra kreipęsi į medicinos specialistus dėl lytinės sveikatos problemų, iš jų 72 % vizito metu jautėsi saugiai užduodami jiems rūpinčius klausimus, 81,5 % teigia, jog specialistas į jų klausimus atsakė išsamiai ir pagarbiai bei nurodo, kad buvo užtikrintas jų konfidencialumas. Vis dėlto net 22,7 % apklaustųjų norėjo apsilankyti pas gydytoją ir/ar slaugytoją, tačiau neapsilankė. Dauguma paauglių nurodė, jog nesikreipė į sveikatos priežiūros specialistus, nes

nežinojo į ką kreiptis (29,6 % atsakiusiųjų), nenorėjo, kad tėvai sužinotų apie jų lytinį gyvenimą (26,7 %), bijojo, ką pasakys/padarys gydytojas (29,6 %), galvojo, kad problema išsispręs savaime (36,3 %), buvo pernelyg gėda (36,3 %), nerimavo, kad konsultacija brangiai kainuos (13,3 %)

Moralinės normos: paskutinėje anketos dalyje siekta įvertinti paauglių požiūrį į lytinius santykius, ar vienodos lytinio elgesio normos, taikomos vaikinams ir merginoms, romantinių santykių svarbą poros lytiniam gyvenimui.

Daugiau nei pusė apklaustųjų (51,7 %) nesutinka, jog vyrams seksas reikalingas dažniau nei moterims. 80,8 % paauglių taip pat nepateisina vaikinų smurto prieš merginą, 65 % nesutinka, kad vaikinai kartais turi paraginti merginą užsiimti seksu. Dauguma respondentų (71,5 %) nesutinka, kad vaikinai negerbs merginų, kuri sutiks mylėtis su juo. 87,2 % paauglių, mano, kad yra normalu vaikinams ir merginoms apsikabinti, bučiuotis, liesti vienas kitą. (7 pav.)

7 pav. Moralinės normos

Lytiniai santykiai iki vestuvių: vertinant paauglių požiūrį į lytinius santykius pastebėta, jog dauguma paauglių mano, jog vaikinai/merginai neprivalo išlikti „nekaltas/-a“ iki vestuvių, skirtumas statistiškai nereikšmingas ($\chi^2=0,0464$, $p=0.829522$). Tačiau statistiškai reikšmingai daugiau paauglių mano, jog merginai, užsiimančios seksu iki vestuvių, vėliau to gailisi labiau nei vaikinai ($\chi^2=8,0106$, $p=0.018219$). 83,6 % paauglių mano, jog nieko blogo užsiimti lytiniais santykiais iki vestuvių, jei partneriai myli vienas kitą, tačiau tik 23,7 % sutinka, kad vaikinai

ir mergina turėtų užsiimti seksu prieš susižadėdami, kad įsitikintų, jog tinka vienas kitam. 38,5 % respondentų teigia, jog jų draugai teigiamai vertina trumpalaikius lytinius santykius.

Apsaugos priemonės: dauguma respondentų (62,4 %) teigia žinantys, kaip tinkamai naudoti prezervatyvą, dar didesnė dalis paauglių (70 %) yra tikri, jog kiekvieną kart prieš lytinius santykius galės pasiūlyti partneriui (-ei) naudoti prezervatyvą. Tik 23,6 % paauglių mano, jog mergina turi pasirūpinti reguliariu apsaugos nuo nepageidaujamo nėštumo priemonių naudojimu, tačiau net 82,9 % sutinka, jog vaikinai ir merginos gali užsiimti seksu abu užtikrindami tinkamas apsaugos nuo nepageidaujamo nėštumo priemones. 24,9 % apklaustųjų vertina abortą neigiamai, 33,9 % nurodo nesantys tikri, likusieji (41,2 %) nurodė, galintys pagalvoti apie aborto atlikimą jiems ar jų partneriui.

APTARIMAS

Paauglių lyties tapatumo ir lytinio potraukio ypatumai: atliktame pilotiniame tyrime seksualinėms mažumoms save priskiria 13,2 % paauglių.

Pasaulyje stebimas gana įvairus seksualinėms mažumoms save priskiriančių paauglių dažnis: 2015 m. JAV 88,8 % vidurinių mokyklų moksleivių nurodė heteroseksualią lytinę orientaciją, 2 % - gėjai arba lesbietės, 6 % - biseksualai, 3,2 % nurodė nesantys tikri dėl savo lytinės orientacijos. [30] 2017 m. tyrime Australijoje stebimas panašus paauglių lytinės orientacijos pasiskirstymas: heteroseksualūs – 86 %, gėjai vaikinai – 2 %, lesbietės – 1 %, biseksualai – 9 %, *queer* – 1 %, kita – 1 %. [34] 2019 m. JK atliktame tyrime vienas iš dešimties (9,4 %) respondentų save priskyrė tam tikrai seksualinei mažumai. [35] Tačiau Ispanijoje atliktame tyrime (n=656) apie 95 % paauglių įvardijo heteroseksualią lytinę orientaciją. [36]

Taip pat pilotiniame tyrime reikšminga dalis paauglių nurodė esantys translyčiai (2,6 %) arba nesantys tikri dėl savo lyties (4,2 %). Kitose šalyse 1,2-1,3 % paauglių nurodo esantys translyčiai [37], [38]. Mūsų tyrime apskaičiuotas 2,5-3 kartus didesnis paauglių, priskiriančių save seksualinėms mažumoms, dažnis lyginant su 2013 m. užsienio literatūros duomenimis. [37], [38]

Mokslo literatūroje stebimas didesnis seksualinėms mažumoms save priskiriančių paauglių dažnis yra ypač išreikštas merginų grupėje: merginos dažniau nurodo homoseksualią arba biseksualią lytinę orientaciją arba nėra apsisprendusios dėl savo lytinės orientacijos. [26], [28], [29], [32], [35] Šiame pilotiniame tyrime merginos taip pat dažniau nei vaikinai nurodo biseksualią lytinę orientaciją, įvardija nesantį tikrą, kam jaučia lytinį potraukį.

Lytinės sveikatos problemų (neplanuoto nėštumo, lytiškai plintančių infekcijų)

aktualumas: 2003 m. JAV atliktame „National Survey of Adolescents and Young Adults: Sexual Health Knowledge, Attitudes and Experiences“ tyrime nustatyta, jog jauniems žmonėms lytiniai santykiai ir lytinė sveikata yra svarbesni už visas kitas sveikatos problemas. [39] 80 % paauglių nurodė nerimaujantys dėl ŽIV/AIDS, kitų LPI ar neplanuoto nėštumo, beveik pusė respondentų nurodė, kad šios problemos jiems ypač aktualios. [39] Kitame tyrime dauguma respondentų nurodė LPI kaip svarbią visuomenės problemą, tačiau tik 11 % visų jaunuolių ir 14 % lytiškai aktyvių nurodė ir patys turintys riziką. [34] Mūsų tyrime kaip labai svarbią problemą sau patiems paaugliai įvardija nepageidaujamą nėštumą (50,9 %), AIDS ir ŽIV – 43 %, kitas LPI – 44,5 %.

Mūsų tyrime paaugliai statistiškai reikšmingai geriau vertino savo išsamias žinias apie apsaugą nuo nepageidaujamo nėštumo (50,9 %) nei žinias apie LPI (20,1 %). Panašūs duomenys gauti tyrime JAV: $\frac{3}{4}$ jaunuolių nurodo šiek tiek žinantys apie LPI ir ŽIV/AIDS, $\frac{1}{4}$ nurodo žinantys daug. [39]. Pilotiniame tyrime 42-80 % respondentų į uždaro tipo klausimus apie LPI atsakė teisingai, dauguma nurodė teisingus užsikrėtimo LPI būdus, tačiau 10 % apklaustųjų nurodė, kad LPI galima užsikrėsti bučiuojantis, 12,9 % nurodė nežinantys. Nors atviro tipo klausime 41,2 % respondentų nurodė nežinantys, kokie simptomai gali pasireikšti vyrui užsikrėtus LPI, dalis apklaustųjų pateikė išsamius ir teisingus atsakymus.

39,7 % respondentų nurodė nežinantys, kokie simptomai pasireikštų moteriai užsikrėtus LPI. 16 m. respondentas, nesantis tikras dėl savo lyties, nurodė šiuos simptomus: „skausmas šlapinantis, žaizdos ant lytinių organų, pakitęs pH lygis, nemalonus kvapas, neįprastos išskyros“.

Užsienio tyrimuose taip pat stebimos paauglių žinių apie užsikrėtimą ir apsaugojimą nuo LPI spragos: 2003 m. JAV atliktame tyrime nustatyta, kad $\frac{3}{4}$ lytiškai aktyvių paauglių užsiima oraliniu seksu, tačiau penktadalis paauglių nežino, jog LPI gali būti perduotas šiuo būdu. [39] Jennifer Cassidy ir bendraautorių tyrime (15-29 m.) 71 % paauglių sutiko su teiginiu, jog prezervatyvai geriausiai apsaugo nuo LPI, bet net 52 % jų nutraukto lytinio akto (ang. *pulling out*) metodą laiko efektyvia priemone siekiant apsaugoti nuo nepageidaujamo nėštumo. [34]. 2016 m. Honkonge atliktame tyrime 10-12 klasių moksleiviai teisingai atsakė į 75 % klausimų apie apsaugą nuo nepageidaujamo nėštumo, LPI, ŽIV/AIDS, tačiau jaunesni 7-9 klasių moksleiviai teisingai atsakė į mažiau nei pusę klausimų. [40] Tyrime Šri Lankoje tik 6 % paauglių teisingai nurodė apsaugojimo nuo LPI priemones. [41]

Remiantis mūsų ir kitų tyrimų duomenimis galima teigti, jog reikšmingai daliai jaunuolių trūksta informacijos lytinės sveikatos klausimais, ypač apie užsikrėtimo LPI būdus ir efektyvias apsaugos priemones.

Paauglių seksualinė patirtis, požiūris į romantinius santykius, „nekaltybę“, santuoką:

Lietuvoje reikšminga paauglių dalis yra pradėjusi lytinį gyvenimą, remiantis ankstesnių tyrimų duomenimis paauglių lytinio gyvenimo pradžios amžiaus vidurkis – apie 16 m. [42] [7] Šiame pilotiniame tyrime 20,7 % paauglių nurodo turėję penetracinius lytinius santykius.

Užsienio literatūroje pateikiamas įvairus paauglių, užsiimančių vaginaliniais arba analiniais lytiniais santykiais dažnis (1 lentelė).

1 lentelė: Paauglių, užsiimančių lytiniais santykiais, dažnis užsienio valstybėse ir Lietuvoje.

Valstybė	Tiriamųjų amžius	Paauglių, užsiimančių lytiniais santykiais, dažnis (proc.)
Italija [43]	13-19 m.	25 %
JAV [44]–[46]	15-19 m.	19-41 %
Australija [34], [47]	15-19 m.	40-46 %
Ispanija [48]	14-16 m.	45,9 %
Šri Lanka [41]	16-19 m.	3,4 %
Lietuva [7], [42], [49]	16-20 m.	31,3-40,9 %

Užsienio literatūroje kaip populiariausia apsaugos priemonė paauglių amžiaus grupėje nurodomas prezervatyvas. [33], [34], [47], [50], [51] Lietuvoje gauti panašūs duomenys: 73-95 % paauglių naudoja prezervatyvus [7], [42], mūsų tyrime 68,5 % respondentų nurodė naudojančius prezervatyvus. Neseniai atliktame tyrime Lietuvoje tik 6 % paauglių naudojo patikimas dvigubos apsaugos priemones pirmųjų lytinių santykių metu [49], tyrime JAV 16 % paauglių nurodė naudoję dvigubą apsaugos metodą. [33] Mūsų tyrime net 34,8 % respondentų nurodo nenaudoję jokių apsaugos priemonių arba nutraukę lytinį aktą prieš įvykstant ejakuliacijai. Tyrime JAV (n=757) 41 % jaunuolių nurodė paskutiniųjų lytinių santykių metu nenaudoję jokių apsaugos nuo nepageidaujamo nėštumo priemonių. [33] Vis dėlto palyginus paauglių kontracepcijos naudojimą 2007 ir 2014 m. JAV pastebėtas reikšmingai didesnis bet kokių kontracepcijos priemonių naudojimo dažnis (2007 m. – 78 %, 2014 m. – 88 %), 2 ir daugiau metodų naudojimo (nuo 24 iki 33 %), intrauterininių prietaisų (nuo 1 iki 7 %) ir nutraukto lytinio akto (nuo 15 iki 26 %) dažnis. [52] Manoma, jog JAV ir Europoje stebimas

mažėjantis paauglių nėštumų dažnis yra susijęs su dažnesniu hormoninės kontracepcijos, dvigubo metodo naudojimu. [53], [54]

Vertinant lytinius santykius iš moralinės perspektyvos gauti duomenys rodo ir Lietuvoje, ir svetur besikeičiantį paauglių požiūrį į lytinius santykius iki vestuvių, „nekaltybę“, lytinio elgesio normas, taikomas vaikinams ir merginoms. Tyrime Honkonge lyginant 10-12 klasių moksleivių požiūrį į lytinį gyvenimą 1991 m. ir 2016 m. stebimas liberalesnis paauglių požiūris: daugiau respondentų teigiamai vertina keletą lytinių partnerių turėjimą, lytinius santykius prieš santuoką, gyvenimą kartu nesusituokus. [40] Tyrime Šri Lankoje stebimas konservatyvesnis paauglių požiūris: dauguma apklaustųjų lytinius santykius iki vestuvių vertina neigiamai, daugiau apklaustųjų (66-83 %) mano, jog mergina turėtų išlikti „nekalta“ iki vestuvių nei vaikas (44-53 %). [41]

2014 m. tyrime Lietuvoje pagrindiniu motyvu, kodėl paaugliai pradėjo lytinį gyvenimą, buvo meilė partneriui (50,5 %). [42] Mūsų tyrime daugiau nei 4/5 apklaustųjų mano, jog nieko blogo užsiimti lytiniais santykiais iki vestuvių, jei partneriai myli vienas kitą, taip pat dauguma sutinka, jog ir vaikas, ir mergina neprivalo išlikti „nekaltas/-a“ iki vestuvių. Tačiau statistiškai reikšmingai daugiau paauglių mano, jog merginos, užsiimančios seksu iki vestuvių, vėliau to gailisi labiau nei vaikinai. Didesnis religingumas statistiškai reikšmingai siejamas su vėlesne lytinio gyvenimo pradžia ir mažesniu lytinių partnerių skaičiumi. [55]

Konservatyvesnėse valstybėse stebimos ne vienodos lytinio elgesio normos, taikomos vaikinams ir merginoms: pvz., Šri Lankoje jauni vaikinai dažnai raginami prarasti „nekaltybę“ ir turėti kuo daugiau lytinių partnerių, tai įvardijant kaip vyriškumo simbolį, o merginos, priešingai skatinamos kuo ilgiau atidėti pirmuosius lytinius santykius, turėti kuo mažiau lytinių partnerių taip įrodant savo tyrumą. [50] Tačiau tyrime Olandijoje apklausti paaugliai nesutinka su šiuo požiūriu, viena iš respondenčių teigė: „Tai labai neteisinga... tai, kaip žmonės išskiria vaikus ir merginas... jei mergina vieną kartą užsiima lytiniais santykiais, ji – paleistuvė, jei vaikas dešimt kartų užsiima lytiniais santykiais – jis herojus visiems aplinkiniams.“ [56] Mūsų tyrime 80,8 % paauglių nepateisina vaikino smurto prieš merginą, taip pat 71,5 % apklaustųjų nesutinka, kad vaikas negerbs merginos, kuri sutiks mylėtis su juo. Net 82,9 % sutinka, jog abu lytiniai partneriai turi pasirūpinti apsaugos nuo nepageidaujamo nėštumo priemonėmis.

Populiariausi informacijos apie lytinę sveikatą šaltiniai paauglių amžiaus grupėje: mūsų tyrime paauglių įvardyti populiariausi informacijos apie lytinę sveikatą šaltiniai – tai interneto tinklapiai (89,3 %), filmai/vaizdo įrašai (44,2 %), mama (31,2 %), knygos/žurnalai (29,3 %),

draugai (27 %) bei gydytojai (24,7 %). Panašūs duomenys gauti ir kituose Lietuvos moksleivių tyrimuose: dažniausiai paauglių įvardijami informacijos šaltiniai apie lytinę sveikatą: internetas (16-72,5 %), tėvai (40,5 %), draugai (24-34,4 %), spauda (38,4 %), mokykla (20 %). [7], [42] Paauglių domėjimasi lytiškumu iš dalies atspindi ir Lietuvoje atliktas tyrimas, kuriame apklausus 3010 18–20 metų paauglių, 79 proc. respondentų teigė žiūrėję pornografinę medžiagą ir kas trečias galvojo, kad pornografija yra geriausia informacijos priemonė apie lytinius santykius. [57] Užsienio literatūroje paauglių įvardijami pagrindiniai informacijos šaltiniai lytinės sveikatos klausimais: internetas, lytiškumo ugdymas mokykloje, draugai, tėvai. [34], [39], [50], [58] Svarbu paminėti, jog lytinėms mažumoms save priskiriantys paaugliai taip pat yra linkę ieškoti informacijos internete dėl smalsumo, noro išsaugoti privatumą ir baimės bei neturėjimo, ko paklausti. [59] Ir Lietuvoje, ir svetur paaugliai linkę ieškoti informacijos internete, pasitikėti jame pateikiama, ne visada patikima informacija. [42]

Deja, vis dar didelė dalis paauglių nesikalba su tėvais apie lytinės sveikatos problemas: remiantis Lietuvoje atliktų tyrimų duomenimis, tėvų paklausti apie lytinius santykius ir galimas problemas drįsta tik 11,4-37,6 % moksleivių, nors 77 % paauglių sutinka, kad diskutuoti su tėvais įvairiais su lytiškumu susijusiais klausimais yra labai svarbu. [7], [42] Mūsų tyrime net 56 % apklaustųjų nurodo nesikalbantys su tėvais apie lytinį brendimą, menstruacijas, seksą, apsaugą nuo LPI ar nepageidaujamo nėštumo, daugiau nei pusė (52 %) respondentų nurodo niekada nesikalbėję apie lytinius santykius su savo tėvais/globėjais. Vis dėlto 44 % respondentų nurodo, kad jų gyvenime (be tėvų/globėjų) yra suaugęs asmuo, kuriuo gali visiškai pasitikėti ir kalbėtis „nepatogiomis temomis“. Nors lytinės sveikatos klausimais dažniau kalbasi merginos su savo mamomis [41], [60], [61], didelės imties tyrime Zambijoje (n=4343, 11-27 m.) tik 35 % apklaustų merginų nurodė, kad yra kada nors kalbėjusios su tėvais apie lytinę sveikatą. [62] Mokslo literatūroje pabrėžiama paauglių bendravimo su tėvais lytinės sveikatos klausimais svarba paauglio lytinei sveikatai [63]–[66], tai – vienas iš pagrindinių veiksnių, kuris lemia vėlesnius pirmuosius lytinius santykius, padeda suvaldyti lytinį potraukį, lemia didesnę paauglio seksualinę autonomiją ateityje, didina kontraceptikų bei prezervatyvų naudojimą bei gerina apsisaugojimą nuo LPI ir ŽIV, mažina lytinių partnerių skaičių. [67]–[72]

Kiti ypač svarbūs paauglio lytinei sveikatai asmenys – tai sveikatos priežiūros specialistai. Jų vaidmuo taip pat svarbus užtikrinant saugią, konfidencialią ir profesionalią paauglių lytinės sveikatos priežiūrą. [73], [74] Australijoje 40 % paauglių nurodo kalbėjęsi apie lytinę sveikatą su sveikatos priežiūros specialistu, dažniausiai – su šeimos gydytoju. [34] Lietuvoje, mūsų tyrimo duomenimis, tik 12,2 % paauglių yra kreipęsi į medicinos specialistus dėl lytinės sveikatos problemų ir dauguma iš jų (72 %) vizito metu jautėsi saugiai užduodami jiems

rūpinčius klausimus, 4/5 teigia, jog specialistas į jų klausimus atsakė išsamiai ir pagarbiai bei nurodo, kad buvo užtikrintas jų konfidencialumas. Tačiau mažesnė dalis respondentų (28 %) mano, kad jiems kreipusis į gydymo įstaigą dėl lytinės sveikatos problemų, įstaigos darbuotojai turėtų pranešti apie tai paauglio tėvams, 44,8 % teigia, jog pranešti nebūtina, 27,2 % nurodo nesantys tikri.

Paauglių nuomonė apie „skubiąją“ kontracepciją (SK), hormoninės kontracepcijos kompensavimo Lietuvos paauglėms projektą: nors ieškant mokslo literatūros nerasta duomenų apie paauglių požiūrį į skubiąją kontracepciją kitose šalyse, mūsų tyrime šiek tiek daugiau nei ketvirtadalis (26 %) paauglių yra negirdėję apie SK, 16 m. respondentė nurodo: „Apie skubiąją kontracepciją girdėjau tik iš serialo “Sex education”, daug apie tai nežinau, bet būtinai pasidomėsiu“. 24,4 % paauglių vertina SK neigiamai, 3,1 % - teigiamai, likusieji į klausimą neatsakė. Reikšminga dalis respondentų įvardijo SK trūkumus: galimą šalutinį poveikį merginos sveikatai, SK sukiamą merginos/moters menstruacinio ciklo išbalansavimą, nevaisingumą, tai, jog SK nėra 100 % efektyvi priemonė nuo nepageidaujamo nėštumo. 17 m. respondentė teigia, kad SK tabletės „brangios ir nėra 100 % efektyvios. Mažiau išleisi pirkdamas prezervatyvus, ir mergina nesugadins savo ciklo ir tikimybės vėliau (kai jau to norės) lengvai pastoti“. 18 m. ir vyresnių respondentų amžiaus grupės merginos taip pat neigiamai vertina SK: „Už lytinius santykius yra atsakingi abu partneriai, dėl to negalima piktnaudžiauti kito partnerio padėtimi - moterų kontraceptinėmis tabletėmis. Taip pat yra rizika, kad skubioji kontracepcija nepadės. Išvada tokia, kad abu turi rūpintis saugiais lytiniais santykiais, mergina turi teisę į saugumą“. Kita respondentė pasidalino savo patirtimi vartojant SK: „Šalutiniai poveikiai baisūs, piliulės poveikis irgi. Kiek žinau, visoms poveikis skirtingas, bet man labai sukosi galva ir pykino. Velniai žino, kas ten per chemija, be to labai brangu“. Anoniminėje anketinėje apklausoje taip pat įvertinta paauglių nuomonė apie 2019 metais Lietuvoje svarstyta, o 2021 m. patvirtintą įstatymo projektą dėl hormoninių spiralių kompensavimo paauglėms. Šiek tiek daugiau nei penktadalis paauglių (21,9 %) sutinka, kad tokia kompensacija paskatintų jų bendraamžius anksčiau pradėti lytinį gyvenimą, tačiau net 71,7 % apklaustųjų teigia priešingai. Dalis paauglių pagrindė savo nuomonę papildomomis pastabomis: 18 m. ir daugiau apklaustųjų grupės mergina teigia: „Tai paskatintų kai kuriuos paauglius anksčiau pradėti lytinį gyvenimą (bet aš nemanau, kad tai yra blogai). Tai tikrai efektyviai padėtų nuo neplanuoto nėštumo ir sumažintų abortų kiekį. Bet aš matau tame kitą pavojų. Paaugliai tikrai nesinaudotų barjerine kontracepcija, o tai padidintų LPI problemą, nes, būkime atviri, paaugliai dažnai keičia lytinius partnerius ir dažniausiai nesitikrina dėl LPI“.

Dalis apklaustųjų sutinka, kad paaugliai anksti pradeda lytinį gyvenimą, tačiau mano, jog kontracepcijos kompensavimas padėtų jiems tai daryti saugiau.

Vis dėlto dalis paauglių nepitaria įstatymo projektui, nurodydami, kad paaugliai neturėtų užsiimti lytiniais santykiais.

DARBO TRŪKUMAI

Atliekant pilotinį tyrimą stebėtas itin mažas mokyklų aktyvumas atsakant į kvietimą dalyvauti tyrime. Dėl palyginti mažo sutikusių dalyvauti tyrime mokyklų skaičiaus ir mažos tiriamųjų imties apribota galimybė pristatyti pilotinio tyrimo rezultatus kaip reprezentatyvius visai šaliai. Ateityje vertėtų ieškoti efektyvesnių komunikacijos su mokyklomis priemonių, galbūt nuvykti ir pasiūlyti dalyvauti tyrime *gyvo kontakto* metu siekiant užtikrinti didesnę, Lietuvos paauglių populiaciją reprezentuojančią tyrimo imtį.

Rengiant anketą taip pat nebuvo atliktas anketos vertinimas pateikiant ją užpildyti mažai grupei paauglių. Ateityje vertėtų įvertinti anketą prieš ją pateikiant tyrimo dalyviams, taip siekiant išvengti neaiškių ir nesuprantamų klausimų ir juos pakoreguoti. Anketoje taip pat paaiškinta tik „translyčio asmens“ sąvoka, atliekant tyrimą vertėtų paaiškinti ir kitus terminus siekiant išvengti klaidingų atsakymų, o vėliau – klaidingos analizės.

Tyrimo taip pat nebuvo įvertinta respondentų biologinė lytis (ang. *biological sex*), paauglių pageidaujant nurodyti tik lyties tapatumą (ang. *gender identity*), todėl negalima įvertinti translyčių ar paauglių, kurie nėra tikri dėl savo lyties tapatumo, pasiskirstymo pagal biologinę lytį.

IŠVADOS

- Lietuvoje seksualinėms mažumoms save priskiria apie 13 % paauglių, 3,8 % nurodo nesantys tikri dėl savo lyties tapatumo, 2,6 % - translyčiai. Įvertinus pilotiniame tyrime gautus rezultatus ir mokslo literatūros duomenis stebimas didėjantis seksualinėms mažumoms save priskiriančių paauglių dažnis (ypač išreikštas merginų grupėje), kuris galimai yra susijęs su besikeičiančiu, liberalesniu visuomenės požiūriu.
- Daugumos paauglių žinios apie nepageidaujamą nėštumą yra pakankamai geros, tačiau reikšmingai daliai jaunuolių trūksta informacijos lytinės sveikatos klausimais, ypač apie užsikrėtimo LPI būdus ir efektyvias apsaugos priemones.
- Populiariausias informacijos šaltinis lytinės sveikatos klausimais paaugliams yra internetas. Pagrindinės nebendravimo su tėvais ir sveikatos priežiūros specialistais

priežastys: gėdos jausmas, nenoras, kad tėvai sužinotų apie jų lytinį gyvenimą, nežinojimas, į ką kreiptis, nerimas dėl konsultacijos kainos.

- Lietuvoje ketvirtadalis paauglių nėra girdėję apie skubiąją kontracepciją, tiek pat jų neigiamai vertina skubiąją kontracepciją. Beveik $\frac{3}{4}$ paauglių mano, jog hormoninės kontracepcijos kompensavimas Lietuvos paauglėms nepaskatintų jų anksčiau pradėti lytinį gyvenimą
- Lietuvoje ir svetur stebimas liberalesnis paauglių požiūris į lytinius santykius iki vestuvių, „nekaltybę“, stebimos panašios lytinio elgesio normos taikomos vaikinams ir merginoms.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į tai, jog pagrindinis informacijos šaltinis lytinės sveikatos klausimais paaugliams išlieka internetas, siekiant užtikrinti geresnį paauglių lytiškumo ugdymą bei lytinės sveikatos priežiūrą vertėtų naudoti modernesnes, skaitmenizuotas priemones.

LITERATŪROS ŠALTINIAI

- [1] BZgA/WHO Regional Office for Europe, ‘Country papers on youth sex education in Europe. Cologne’. 2006. [Online]. Available: <http://www.sexualaufklaerung.de/cgi-sub/fetch.php?id=489>
- [2] WHO, ‘Defining sexual health. Report of a technical consultation on sexual health, 28–31 January 2002. Geneva’. 2006. [Online]. Available: http://www.who.int/reproductivehealth/topics/gender_rights/defining_sexual_health.pdf
- [3] UNESCO, ‘International technical guidance on sexuality education. Vol. II – Topics and learning objectives. Paris’. 2009. [Online]. Available: (http://data.unaids.org/pub/ExternalDocument/2009/20091210_international_guidance_sexuality_education_vol_2_en.pdf).
- [4] United Nations, ‘Convention on the Rights of the Child. New York’. 1989. [Online]. Available: <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r025.htm>
- [5] WHO Regional Office for Europe and BzGA, ‘Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists’.
- [6] A. Buttar, “‘Enovid: The First Hormonal Birth Control Pill’.”, *Embryo Project Encyclopedia* (2009-01-20), [Online]. Available: <http://embryo.asu.edu/handle/10776/1956>
- [7] A. Siratavičienė, E. Aišporaitė, A. Petrušaitė *et al.* ‘Kauno miesto mokyklų 11–12 klasių moksleivių lytinė elgsena’, *Lietuvos akušerija ir ginekologija*, vol. 2015 birželis, tomas XVIII, Nr. 2, 2015.
- [8] F. A. Mersal, O. M. Esmat, G. M. Khalil *et al.* ‘Effect of prenatal counselling on compliance and outcomes of teenage pregnancy’, *East Mediterr Health J*, vol. 19, no. 1, pp. 10–17, Jan. 2013.
- [9] K. Kyei ‘Teenage Fertility in Vhembe District in Limpopo Province, How High Is That? | Semantic Scholar’. <https://www.semanticscholar.org/paper/Teenage-Fertility-in->

- Vhembe-District-in-Limpopo-How-Kyei/2523491fafc7fdd07553848ee0746fd2e39749ac (accessed Feb. 22, 2022).
- [10] N. Gunawardena, A. W. Fantaye, S. Yaya *et al.* ‘Predictors of pregnancy among young people in sub-Saharan Africa: a systematic review and narrative synthesis’, *BMJ Global Health*, vol. 4, no. 3, p. e001499, Jun. 2019, doi: 10.1136/bmjgh-2019-001499.
- [11] K. Part, Caroline Moreau, Serena Donati *et al.*, ‘Teenage pregnancies in the European Union in the context of legislation and youth sexual and reproductive health services’, *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica*, vol. 92, no. 12, pp. 1395–1406, 2013, doi: 10.1111/aogs.12253.
- [12] K. Kost, I. Maddow-Zimet, A. Arpaia *et al.* ‘Pregnancies, Births and Abortions Among Adolescents and Young Women In the United States, 2013: National and State Trends by Age, Race and Ethnicity’, p. 71, 2013.
- [13] M. Osterman, B. Hamilton, J. Martin *et al.* ‘Births: Final Data for 2020’, National Center for Health Statistics (U.S.), Feb. 2021. doi: 10.15620/cdc:112078.
- [14] ‘World Health Organization. Early marriages, adolescent and young pregnancies. Fact Sheet. Executive Board 130th session EB130/12. www.who.int/reproductivehealth. (2014)’.
- [15] K. le Roux, Joan Christodoulou, Linnea Stansert-Katzen *et al.*, ‘A longitudinal cohort study of rural adolescent vs adult South African mothers and their children from birth to 24 months’, *BMC Pregnancy Childbirth*, vol. 19, no. 1, p. 24, Jan. 2019, doi: 10.1186/s12884-018-2164-8.
- [16] ‘Teenage and older mothers in the EU’. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170808-1> (accessed Feb. 02, 2022).
- [17] ‘Higienos instituto Sveikatos informacijos centras’.
- [18] Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, ‘2015 METŲ ATASKAITA APIE ABORTUS Nr. 17 (SVEIKATA)’.
- [19] Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, ‘2016 METŲ ATASKAITA APIE ABORTUS Nr. 17 (SVEIKATA)’.
- [20] Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, ‘2017 METŲ ATASKAITA APIE ABORTUS Nr. 17 (SVEIKATA)’.
- [21] Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, ‘2018 METŲ ATASKAITA APIE ABORTUS Nr. 17 (SVEIKATA)’.
- [22] Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, ‘2019 METŲ ATASKAITA APIE ABORTUS Nr. 17 (SVEIKATA)’.
- [23] Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, ‘2020 METŲ ATASKAITA APIE ABORTUS Nr. 17 (SVEIKATA)’.
- [24] G. Remafedi, M. Resnick, R. Blum *et al.* ‘Demography of sexual orientation in adolescents’, *Pediatrics*, vol. 89, no. 4 Pt 2, pp. 714–721, Apr. 1992.
- [25] R. Garofalo, R. C. Wolf, L. S. Wissow *et al.* ‘Sexual orientation and risk of suicide attempts among a representative sample of youth’, *Arch Pediatr Adolesc Med*, vol. 153, no. 5, pp. 487–493, May 1999, doi: 10.1001/archpedi.153.5.487.
- [26] E. Saewyc, L. C. Poon, N. Wang *et al.* ‘The McCreary Centre Society. Not Yet Equal: The Health of Lesbian, Gay, & Bisexual Youth in BC. Vancouver: McCreary Centre Society.’, 2007.
- [27] Dana Markow, Jordan Fein, Kevin Jennings *et al.* GLSEN, ‘From Teasing to Torment: School Climate in America, A Survey of Students and Teachers’. 2005. [Online]. Available at: <http://www.glsenboston.org/GLSENFromTeasingToTorment.pdf>
- [28] Michelle Forcier, Julia Raifman ‘As more teens identify as sexual minority, suicide rate remains disproportionately high’. <https://www.healio.com/news/pediatrics/20200520/as->

- more-teens-identify-as-sexual-minority-suicide-rate-remains-disproportionately-high (accessed Feb. 21, 2022).
- [29] J. N. Fish, R. J. Watson, C. M. Porta *et al.* ‘Are Alcohol-Related Disparities between Sexual Minority and Heterosexual Youth Decreasing?’, *Addiction*, vol. 112, no. 11, pp. 1931–1941, Nov. 2017, doi: 10.1111/add.13896.
- [30] J. S. Santelli, L. M. Kantor, S. A. Grilo *et al.*, ‘Abstinence-Only-Until-Marriage: An Updated Review of U.S. Policies and Programs and Their Impact’, *J Adolesc Health*, vol. 61, no. 3, pp. 273–280, Sep. 2017, doi: 10.1016/j.jadohealth.2017.05.031.
- [31] M. Bauer, S. Hämmerli, B. Leeners *et al.* ‘Unmet Needs in Sex Education-What Adolescents Aim to Understand About Sexuality of the Other Sex’, *J Adolesc Health*, vol. 67, no. 2, pp. 245–252, Aug. 2020, doi: 10.1016/j.jadohealth.2020.02.015.
- [32] J. L. Stewart, L. A. Spivey, L. Widman *et al.* ‘Developmental patterns of sexual identity, romantic attraction, and sexual behavior among adolescents over three years’, *Journal of Adolescence*, vol. 77, pp. 90–97, gruodžio 2019, doi: 10.1016/j.adolescence.2019.10.006.
- [33] J. Berona, S. D Stepp, A. E Hipwell *et al.* ‘Trajectories of Sexual Orientation from Adolescence to Young Adulthood: Results from a Community-Based Urban Sample of Girls | Elsevier Enhanced Reader’ (accessed Feb. 16, 2022).
- [34] J. Cassidy, Queensland Health’s Integrated Communications Branch ‘Sexual Health Youth Attitudes and Behaviour Survey Summary of findings for Health Clinicians’. 2017.
- [35] M. L. Ybarra, M. Price-Feeney, K. J. Mitchell *et al.* ‘A Cross-sectional Study Examining the (In)congruency of Sexual Identity, Sexual Behavior, and Romantic Attraction among Adolescents in the US’, *The Journal of Pediatrics*, vol. 214, pp. 201–208, lapkričio 2019, doi: 10.1016/j.jpeds.2019.06.046.
- [36] J. García-Vázquez, L. Quintó, E. Agulló-Tomás *et al.* ‘Impact of a sex education programme in terms of knowledge, attitudes and sexual behaviour among adolescents in Asturias (Spain)’, *Glob Health Promot*, vol. 27, no. 3, pp. 122–130, Sep. 2020, doi: 10.1177/1757975919873621.
- [37] J. P. Shields, R. Cohen, J. R. Glassman *et al.* ‘Estimating population size and demographic characteristics of lesbian, gay, bisexual, and transgender youth in middle school’, *J Adolesc Health*, vol. 52, no. 2, pp. 248–250, Feb. 2013, doi: 10.1016/j.jadohealth.2012.06.016.
- [38] T. C. Clark, T. Fleming, P. Bullen *et al.*, ‘The health and well-being of transgender high school students: results from the New Zealand adolescent health survey (Youth’12)’, *J Adolesc Health*, vol. 55, no. 1, pp. 93–99, Jul. 2014, doi: 10.1016/j.jadohealth.2013.11.008.
- [39] T. Hoff, L. Greene, J. Davis *et al.* Kaiser Family Foundation ‘National Survey of Adolescents and Young Adults: Sexual Health Knowledge, Attitudes and Experiences’. 2003.
- [40] Michelle Chak *et al.* ‘Report on Youth Sexuality Study 2016 - The Family Planning Association of Hong Kong’. <https://www.famplan.org.hk/en/media-centre/press-releases/detail/fpahk-report-on-youth-sexuality-study> (accessed Apr. 21, 2022).
- [41] N. Rajapaksa-Hewageegana, H. Piercy, S. Salway *et al.* ‘Sexual and reproductive knowledge, attitudes and behaviours in a school going population of Sri Lankan adolescents’, *Sex Reprod Healthc*, vol. 6, no. 1, pp. 3–8, Mar. 2015, doi: 10.1016/j.srhc.2014.08.001.
- [42] A. Milaknytė, I. Juzelskytė, Ž. Bumbulienė *et al.* ‘PAAUGLIŲ POŽIŪRIS Į SEKSUALUMĄ’ Vilniaus universiteto Akušerijos ir ginekologijos klinika SVEIKATOS MOKSLAI, 24 tomas, Nr. 4, p. 5-10’, 2014, doi: 10.5200/sm-hs.2014.061.

- [43] G. Bogani, Antonella Cromi, Maurizio Serati *et al.*, ‘Impact of school-based educational programs on sexual behaviors among adolescents in northern Italy’, *J Sex Marital Ther*, vol. 41, no. 2, pp. 121–125, 2015, doi: 10.1080/0092623X.2014.958791.
- [44] N. A. Constantine, P. Jerman, N. F. Berglas *et al.* ‘Short-term effects of a rights-based sexuality education curriculum for high-school students: a cluster-randomized trial’, *BMC Public Health*, vol. 15, p. 293, Mar. 2015, doi: 10.1186/s12889-015-1625-5.
- [45] H. T. Wolf, H. E. R. Morrell, B. L. Halpern-Felsher *et al.* ‘Identification and characterization of adolescents’ sexual boundaries’, *J Adolesc Health*, vol. 53, no. 1, pp. 85–90, Jul. 2013, doi: 10.1016/j.jadohealth.2013.01.004.
- [46] ‘Centers for Disease Control and Prevention. 2015. Youth Risk Behavior Survey Data. Available at: www.cdc.gov/yrbs.’
- [47] C. M. Fisher, S. Kauer, G. Mikolajczak *et al.*, ‘Prevalence Rates of Sexual Behaviors, Condom Use, and Contraception Among Australian Heterosexual Adolescents’, *J Sex Med*, vol. 17, no. 12, pp. 2313–2321, Dec. 2020, doi: 10.1016/j.jsxm.2020.08.009.
- [48] A. Morales, M. Orgilés J. P. Espada *et al.* ‘Sexually Unexperienced Adolescents Benefit the Most From a Sexual Education Program for Adolescents: A Longitudinal Cluster Randomized Controlled Study’, *AIDS Educ Prev*, vol. 32, no. 6, pp. 493–511, Dec. 2020, doi: 10.1521/aeap.2020.32.6.493.
- [49] K. Jarienė, J. Ulevičius, A. Petrušaitė *et al.*, ‘Sexual behavior of Lithuanian high school students’, *Contraception*, vol. 109, pp. 62–67, May 2022, doi: 10.1016/j.contraception.2022.01.013.
- [50] C. Rada, A. Albu, F. D. Petrariu *et al.* ‘Age at initiation of sexual life, protection at first intercourse and sources of information regarding sexual and reproductive health’, *Rev Med Chir Soc Med Nat Iasi*, vol. 117, no. 4, pp. 994–1001, Dec. 2013.
- [51] A. Huneeus, J. Deardorff, M. Lahiff *et al.* ‘Type of primary education is associated with condom use at sexual debut among Chilean adolescents’, *Sex Transm Dis*, vol. 41, no. 5, pp. 306–311, May 2014, doi: 10.1097/OLQ.000000000000122.
- [52] L. D. Lindberg, J. S. Santelli, S. Desai *et al.* ‘Changing Patterns of Contraceptive Use and the Decline in Rates of Pregnancy and Birth Among U.S. Adolescents, 2007-2014’, *J Adolesc Health*, vol. 63, no. 2, pp. 253–256, Aug. 2018, doi: 10.1016/j.jadohealth.2018.05.017.
- [53] L. Romero, K. Pazol, L. Warner *et al.*, ‘Vital Signs: Trends in Use of Long-Acting Reversible Contraception Among Teens Aged 15–19 Years Seeking Contraceptive Services — United States, 2005–2013’, *MMWR Morb Mortal Wkly Rep*, vol. 64, no. 13, pp. 363–369, Apr. 2015.
- [54] Heather D. Boonstra ‘What Is Behind the Declines in Teen Pregnancy Rates?’, *Guttmacher Institute*, Sep. 08, 2014. <https://www.guttmacher.org/gpr/2014/09/what-behind-declines-teen-pregnancy-rates> (accessed Apr. 21, 2022).
- [55] G. Koletić, I. Landripet, A. Tafro *et al.* ‘Religious faith and sexual risk taking among adolescents and emerging adults: A meta-analytic review’, *Soc Sci Med*, vol. 291, p. 114488, Dec. 2021, doi: 10.1016/j.socscimed.2021.114488.
- [56] M. Cense, S. de Grauw, M. Vermeulen *et al.* “Sex Is Not Just about Ovaries.” Youth Participatory Research on Sexuality Education in The Netherlands’, *Int J Environ Res Public Health*, vol. 17, no. 22, p. E8587, Nov. 2020, doi: 10.3390/ijerph17228587.
- [57] D. Pūras, J. Radzevičienė ‘Paauglių požiūris į seksualumą ir seksualinę prievartą Kn: Vilniaus universiteto Psichiatrijos klinika; Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė. Psichikos ligų klinika ir gydymas: mokslinės praktinės konferencijos darbų rinkinys. Vilnius: Presvika; 2004. p. 8-11, 53-4.’ 2004.
- [58] S. W. C. Nikkelen, J. M. F. van Oosten, M. M. J. J. van den Borne *et al.* ‘Sexuality Education in the Digital Era: Intrinsic and Extrinsic Predictors of Online Sexual

- Information Seeking Among Youth’, *J Sex Res*, vol. 57, no. 2, pp. 189–199, Feb. 2020, doi: 10.1080/00224499.2019.1612830.
- [59] K. J. Mitchell, M. L. Ybarra, J. D. Korchmaros *et al.* ‘Accessing sexual health information online: use, motivations and consequences for youth with different sexual orientations’, *Health Educ Res*, vol. 29, no. 1, pp. 147–157, Feb. 2014, doi: 10.1093/her/cyt071.
- [60] M. T. N. Noe , Yu Mon Saw, Pa Pa Soe *et al.*, ‘Barriers between mothers and their adolescent daughters with regards to sexual and reproductive health communication in Taunggyi Township, Myanmar: What factors play important roles?’, *PLoS One*, vol. 13, no. 12, p. e0208849, 2018, doi: 10.1371/journal.pone.0208849.
- [61] D. Wisniewski, R. Sieving, A. Garwick *et al.* ‘Parent and family influences on young women’s romantic and sexual decisions’, *Sex Education*, vol. 15, no. 2, pp. 144–157, Mar. 2015, doi: 10.1080/14681811.2014.986798.
- [62] K. J. Isaksen, P. Musonda, I. F. Sandøy *et al.* ‘Parent-child communication about sexual issues in Zambia: a cross sectional study of adolescent girls and their parents’, *BMC Public Health*, vol. 20, no. 1, p. 1120, Jul. 2020, doi: 10.1186/s12889-020-09218-y.
- [63] S. Mastro, M. J. Zimmer-Gembeck ‘Let’s talk openly about sex: Sexual communication, self-esteem and efficacy as correlates of sexual well-being’, *European Journal of Developmental Psychology*, vol. 12, no. 5, pp. 579–598, Sep. 2015, doi: 10.1080/17405629.2015.1054373.
- [64] H. de Graaf, I. Vanwesenbeeck, L. Woertman *et al.* ‘Parenting and Adolescents’ Sexual Development in Western Societies’, *European Psychologist*, vol. 16, no. 1, pp. 21–31, Jan. 2011, doi: 10.1027/1016-9040/a000031.
- [65] M. de Looze, N. A. Constantine, P. Jerman *et al.* ‘Parent–Adolescent Sexual Communication and Its Association With Adolescent Sexual Behaviors: A Nationally Representative Analysis in the Netherlands’, *The Journal of Sex Research*, vol. 52, no. 3, pp. 257–268, Mar. 2015, doi: 10.1080/00224499.2013.858307.
- [66] Holman A, Koenig Kellas J. “Say something instead of nothing”: Adolescents’ perceptions of memorable conversations about sex-related topics with their parents. *Commun Monogr* 2018;85:357e79.’
- [67] A. L. Harris, M. A. Sutherland, M. K. Hutchinson *et al.* ‘Parental influences of sexual risk among urban African American adolescent males’, *Journal of Nursing Scholarship*, vol. 45, no. 2, pp. 141–150, 2013, doi: 10.1111/jnu.12016.
- [68] M. K. Hutchinson, J. B. Jemmott, L. S. Jemmott *et al.* ‘The role of mother-daughter sexual risk communication in reducing sexual risk behaviors among urban adolescent females: a prospective study’, *J Adolesc Health*, vol. 33, no. 2, pp. 98–107, Aug. 2003, doi: 10.1016/s1054-139x(03)00183-6.
- [69] A. Hyde, J. Drennan, M. Butler *et al.* ‘Parents’ constructions of communication with their children about safer sex’, *J Clin Nurs*, vol. 22, no. 23–24, pp. 3438–3446, Dec. 2013, doi: 10.1111/jocn.12367.
- [70] D. Flores, J. Barroso ‘21st Century Parent-Child Sex Communication in the United States: A Process Review’, *J Sex Res*, vol. 54, no. 4–5, pp. 532–548, Jun. 2017, doi: 10.1080/00224499.2016.1267693.
- [71] L. Widman, S. M. Noar, S. Choukas-Bradley *et al.* ‘Adolescent sexual health communication and condom use: a meta-analysis’, *Health Psychol*, vol. 33, no. 10, pp. 1113–1124, Oct. 2014, doi: 10.1037/hea0000112.
- [72] M. Verbeek, D. van de Bongardt, E. Reitz *et al.* ‘A Warm Nest or “The Talk”? Exploring and Explaining Relations Between General and Sexuality-Specific Parenting and Adolescent Sexual Emotions’, *J Adolesc Health*, vol. 66, no. 2, pp. 210–216, Feb. 2020, doi: 10.1016/j.jadohealth.2019.08.015.

- [73] B. Pfeffer, T. R. Ellsworth, M. A. Gold *et al.* 'Interviewing Adolescents About Sexual Matters', *Pediatr Clin North Am*, vol. 64, no. 2, pp. 291–304, Apr. 2017, doi: 10.1016/j.pcl.2016.11.001.
- [74] 'ACOG Committee Opinion No. 758: Promoting Healthy Relationships in Adolescents', *Obstet Gynecol*, vol. 132, no. 5, pp. e213–e220, Nov. 2018, doi: 10.1097/AOG.0000000000002945.

Priedas Nr. 1

Tezė, pristatyta Lietuvos akušerių ginekologų draugijos narių eiliniame rinkiminiame XIII suvažiavime ir mokslinėje praktinėje konferencijoje „Lietuvos moterų sveikata: iššūkiai ir perspektyvos“, 2022 m. balandžio 29 d., Kaune

Tezės pavadinimas: Lietuvos paauglių lyties tapatumo paieškos šiuolaikinėje visuomenėje

Autorius (-iai): Monika Zdancevičiūtė, prof. dr. Žana Bumbulienė

Darbo vieta (gydymo įstaiga, universitetas): Vilniaus universitetas, Medicinos fakultetas

VUL SK Akušerijos ir ginekologijos centras, VU MF Klinikinės medicinos instituto Akušerijos ir ginekologijos klinika

Tezės turinys:

Temos aktualumas: naujausioje mokslo literatūroje išskiriamos skirtingos lyties tapatumo, lytinės orientacijos sąvokos, o bręstantiems paaugliams ypač būdingos lyties tapatumo paieškos: net iki 40 % merginų ir 10 % vaikinių būdingi lyties tapatumo ir lytinės orientacijos svyravimai paauglystėje. 1,2-1,3 % paauglių nurodo esantys translyčiai, 15 % priskiria save seksualinėms mažumoms arba nėra apsisprendę dėl savo lytinės orientacijos. Vis dėlto duomenų apie Lietuvos paauglių lyties tapatumo bei lytinės orientacijos įvairovę nėra.

Darbo tikslas (-ai): įvertinti Lietuvos paauglių lyties tapatumą bei lytinį potraukį ir palyginti su kitose valstybėse gautais duomenimis nuo 2013 iki 2021 m.

Tyrimo metodai: 2021 m. rugsėjo mėn. remiantis CHAT (Chicago Healthy Adolescents and Teens) programos klausimynu bei Pasaulio sveikatos organizacijos seksualinės ir reprodukcinės sveikatos programos klausimynu (autorius – Johl Cleeland) „Illustrative questionnaire for interview-surveys with young people“ išversta ir adaptuota anoniminė anketinė apklausa, skirta 14-19 m. Lietuvos moksleiviams. Anketą sudaro uždaro ir atviro tipo klausimai: 68 uždaro tipo klausimai su vienu pasirinkimo variantu, 6 – su keliais galimais pasirinkimo variantais, bei 4 atviro tipo klausimai. Anketoje, siekiant išvengti klaidingos atsakymų interpretacijos, paaiškinta translyčio asmens sąvoka. Apklausa patalpinta Google

Forms platformoje. Kvietimas dalyvauti pilotiniame tyrime el. paštu išsiųstas Lietuvos gimnazijoms, vidurinėms bei pagrindinėms mokykloms. Mokyklai sutikus, pilotinio tyrimo aprašymas ir sutikimo forma bei nuoroda į elektroninę anketą išsiųsta mokyklos administracijai, o ši informaciją pateikė respondentams ir jų tėvams el. dienyne. Apklausos duomenys analizuoti naudojant iOS Numbers, OpenEpi programas. 2022 m. sausį-vasarį PubMed duomenų bazėje atlikta mokslo straipsnių paieška. Pagal raktažodžius „teenage, sexual orientation, sexual identity“ PubMed duomenų bazėje rastos 3539 publikacijos, pritaikius atrankos kriterijus (straipsnis publikuotas pastarąjį dešimtmetį (2013-2021 m.), straipsnis anglų kalba, tyrimo imtis – ne mažesnė nei 500, tiriamųjų amžius – nuo 14 iki 19 m.) pilnai perskaityti ir išanalizuoti 19 straipsnių, siekiant įvertinti kitų šalių paauglių lyties tapatumą ir lytinį potraukį.

Rezultatai: kvietimas dalyvauti apklausoje 2 kartus išsiųstas 136 Lietuvos mokykloms, į kvietimą atsakė 23 mokyklos, iš jų dalyvauti tyrime atsisakė – 7 (5 %), likusios 113 mokyklų (83 %) neatsakė. Analizuoti 16 mokyklų (12 %), sutikusių dalyvauti tyrime, mokinių duomenys (n=419). 24,8 % (n=104) respondentų - jaunesni nei 16 m., 29,4 % (n=123) – 16 m., 28,9 % (n=121) – 17 m., 16,9 % (n=71) – 18 m. ir daugiau. Pagal šiuolaikinę lyties tapatumo sąvoką 59,2 % (n=248) apklaustųjų pasirinko moteriškąją, 34,4 % (n=144) – vyriškąją lytį, 3,8 % (n=16) respondentų nurodė nesantys tikri dėl savo lyties, 2,6 % (n=11) – translyčiai. 13,1 % apklaustųjų priskiria save lytinėms mažumoms. Lytinis potraukis vertintas lyginant vyriškąją ir moteriškąją lytį pasirinkusius respondentus: moteriškos lyties respondentės statistiškai reikšmingai dažniau yra biseksualios, lyginant su anketą pildžiusiais vaikinais ($\chi^2 = 20,6912$, $p < 0,00001$), taip pat dažniau nurodo potraukį tos pačios lyties asmenims, tačiau skirtumas statistiškai nereikšmingas ($\chi^2 = 2,2574$, $p = 0,132977$). Net 24 merginos (9,7 % respondenčių) nėra tikros, kam jaučia lytinį potraukį, vaikinių grupėje šio varianto nepasirinko nei vienas respondentas. Pilotiniame tyrime gauti duomenys panašūs į pateikiamus mokslo literatūroje, merginos dažniau nurodo biseksualumą arba yra neapsisprendusios dėl lytinės orientacijos nei vaikinai. Remiantis 2013-2021 m. mokslo publikacijomis pasaulyje stebimas didėjantis seksualinėms mažumoms save priskiriančių paauglių dažnis. Pilotiniame tyrime apskaičiuotas 2,5-3 kartus didesnis paauglių, priskiriančių save seksualinėms mažumoms, dažnis lyginant su 2013 m. užsienio literatūros duomenimis.

Išvados, rekomendacijos: Lietuvoje seksualinėms mažumoms save priskiria apie 13 % paauglių, 3,8 % nurodo nesantys tikri dėl savo lyties tapatumo, 2,6 % - translyčiai. Įvertinus pilotiniame tyrime gautus rezultatus ir mokslo literatūros duomenis stebimas didėjantis

seksualinėms mažumoms save priskiriančių paauglių dažnis (ypač išreikštas merginų grupėje), kuris galimai yra susijęs su besikeičiančiu, liberalesniu visuomenės požiūriu.

Raktiniai žodžiai: paaugliai, lyties tapatumas, lytinė orientacija.